

زبان قوانین حمورابی (بازخوانی پنج قانون)

محمد قره زاده شریانی

mghsharabiyani@gmail.com

نویسنده و محقق

مهدی حسنی اردبیلی

mehdi.hasani.ar@gmail.com

نویسنده و محقق

قۇمالمو^۱ آتادان چاتغار اوغلونا اردم نن اوگوت
بیلگه آریگ بولدوقجا قاچار قانیغلا او بیگوت
سؤیلر بیلگه یه آتامدان منگه خومارو بو که زوت
یارماق قونمامیش او آنجا منگه قالیبدير بو تئشکوت^۲

چکیده:

در مقاله پیشرو تلاش گردید خوانش مجددی از کهن ترین قانون مدنی جهان مشهور به قانون حمورابی با خوانش پرفسور هارپر با تکیه بر منابع زبان ترکی انجام گردد، پس در هر بخش ابتدا با آوردن اصل خوانش هارپر به همراه خطوط میخی مرتبط از کتاب وی شانس خوانش اصل مقاله به خواننده داده شد، سپس در ادامه ترجمه فارسی دکتر بادامچی را نیز آوردیم و در نهایت خوانش جدید را با مشخص نمودن جزئیات هر نشانه انجام داده و آوانویسی انجام شده رو با شرح کلمه به کلمه در سه قسمت فارسی، ترکی آذربایجانی با الفبای عربی و ترکی آذربایجانی با الفبای لاتین ارائه نمودیم. البته که به این کار بسنده ننموده و با آوردن نوشتار میخی سطور به شرح خوانش تک به تک میخ ها نموده و ارتباط آن را با زبان ترکی را بررسی نمودیم. لازم به ذکر است که در پاورقی ها آوانویسی ها، نکات فنی و... آورده شده و در ریشه یابی لغات و شرح آنها علاوه بر نظرات هارپر از منابع درجه یک باستانی همانند نظرات هلک، سایت های پنسیلوانیا، سایت های اکدی، منابع ایلامی و نیز منابع معتبر ترکی چون کتیبه اورخون، قوتادغوبیلیک، دیوان الغات التترک، کتاب ها و سایت های ریشه شناسی مشهور بهره بردیم. از نکات مهم بازخوانی ما اینست که مفهوم به دست آمده در بازخوانی از دریچه ترکی در بسیاری از موارد نه تنها تفاوت فاحشی با خوانش هارپر ندارد بلکه گاهی برای یک لغت دو یا چند خوانش قابل فهم در تورکی بدست آمده، برای مثال در خوانش رودخانه ما به خوانش های " آرکولار : رودها، سولار : آبها و دورولار : آبهای روان(محل عمیق رودخانه معمولا آب شفاف دارد) " دست یافتیم که خود نشانگر واقعیت فرضیه ما بوده و خوانش شانس را به چالش می کشد به علاوه در مواردی اصطلاحات ترکی نیز به دست آمد و مورد دیگر اینست که هر کجا خوانش ما با هارپر فرق داشت نیز باز در راستای تکمیل خوانش او بوده برای مثال در قضیه عزل قاضی ما به عزل او توسط " قوم اولو: کاهن اعظم " رسیدیم که در خوانش هارپر خبری از آن نبود. نکته مهم آخر اینست که از منظر صرف افعال و پسوندها نیز همخوانی با منابع تورکی را مشاهده نمودیم. به هر حال تلاش گردید تا کاری در خور خوانندگان تقدیم گردد و امید است این کار چراغی برای راه سنگلاخی و تاریک پیش روی محققین باشد.

کلمات کلیدی: زبان قوانین حمورابی، خوانش قوانین حمورابی از دریچه زبان ترکی، قوانین حمورابی

استناد (آپا):

قره زاده شریانی. م. و حسنی اردبیلی. م. زبان قوانین حمورابی(بازخوانی پنج قانون). ارومیه: فصلنامه تخصصی

"مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۳، شماره ۰۷، بهار ۱۴۰۴. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

^۱ قۇمالمو : قویمالو، چیزی که به جا می ماند، میراث، این لغت برآمده از فولکلور آذربایجان می باشد و احتمالا همین کلمه در دیوان الغات التترک و قوتادغو بیللیک به صورت خومارو و کومارو و در همان معانی آمده است .

^۲ مهدی حسنی اردبیلی

Mohammad Qarazadeh
Sharbiani

Mehdi Hasani Ardabili

Email:

mehdi.hasani.ar@gmail.com
mghsharabiyani@gmail.com

Affiliation:

Researcher and writer

The Language of Hammurabi's Laws (A Review of Five Laws)

Abstract:

This article aims to present a new reading of the world's oldest civil law, known as the Code of Hammurabi, based on Professor Harper's interpretation, while incorporating sources from the Turkish language. In each section, Harper's original reading is first introduced along with the relevant cuneiform inscriptions from his book, allowing readers to access the original text. Then, Dr. Badamchi's Persian translation is provided, and finally, a new interpretation is conducted, identifying details of each sign. The resulting transcription is presented with word-by-word explanations in three formats: Persian, Azerbaijani Turkish in Arabic script, and Azerbaijani Turkish in Latin script.

Furthermore, the study does not stop at this level; it also examines the cuneiform text in greater depth, analyzing each individual sign and exploring its linguistic connections to Turkish. Footnotes include transcriptions, technical remarks, and etymological discussions, utilizing not only Harper's insights but also primary historical sources such as R.Hallcok's studies, references from Pennsylvania, Akkadian and Elamite sources, as well as reputable Turkish references like the Orkhon Inscriptions, Kutadgu Bilig, Divanü Lugati't-Türk, and widely recognized etymological texts.

One key findings of this reassessment is that, from a Turkish linguistic perspective, the obtained meanings do not significantly diverge from Harper's original interpretation. In many cases, multiple comprehensible readings have emerged for a single word. For example, for the word "river", the interpretations of "Arkolar: Rivers, Sular: Waters, and Durular: Clear waters (deep sections of the river usually have clear water)" have been identified, reinforcing our hypothesis and challenging arbitrary readings. Additionally, Turkish-specific terminology has been recognized. Another important aspect is that wherever our interpretation differs from Harper's, it does so in a way that enhances his reading. For instance, regarding the removal of a judge, our findings indicate that he was dismissed by the "Gum Ulu: High Priest", a detail absent in Harper's version.

Finally, morphological aspects such as verb conjugations and suffixes have also shown alignment with Turkish sources. Ultimately, the aim has been to provide readers with a valuable academic contribution, with the hope that this work will serve as a guiding light for researchers navigating the rugged and uncertain path ahead.

Key words: The language of the Code of Hamurabi, Reading Hammurabi's laws through the lens of the Turkish language, Hammurabi's laws

CITATION (APA):

Qarazadeh Sharbiani. M. and Hasani Ardabili. M. The Language of Hammurabi's Laws (A Review of Five Laws). Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 03, number 07, spring 2025, ISSN: 3041-8690.

Hammurabi qanunlarının dili (beş qanunun yenidən oxunması)

Məhəmməd Qərzadə
Şərbiyani

Mehdi Həsəni Ərdəbili

E-poçt:

mehdi.hasani.ar@gmail.com
mghsharabiyani@gmail.com

Mənsubiyyət:

Yazıçı və tədqiqatçı

Xülasə:

Bu araşdırmada dünyanın ən qədim mülki qanunu olaraq bilinən "Hammurabi qanunu", professor Harperin oxunuşu əsasında, türk dili mənbələrinə istinad edilərək yenidən analiz olunmuşdur. Hər bölmədə əvvəlcə Harperin oxunuşu və müvafiq mixi yazılar təqdim edilərək, oxucuya məqalənin orijinal versiyasına baxış imkanı yaradılmışdır. Daha sonra Dr. Badamçinin farsca tərcüməsi əlavə edilmiş və sonda yeni bir oxunuş təqdim edilərək, hər bir işarənin detalları göstərilmişdir. Bundan əlavə, transkripsiya farsca, ərəb əlifbası ilə Azərbaycan türkcəsi və latın əlifbası ilə Azərbaycan türkcəsi şəklində təqdim olunmuşdur.

Sadəcə bu təhlillə kifayətlənməyib, mixi yazılarının hər bir sətirini ayrıca oxuyub, türkcə ilə əlaqəsini araşdırmışıq. Qeyd etmək lazımdır ki, ətək yazılarında fonetik yazılar, texniki qeydlər və ətraflı etimoloji analizlər yer almışdır. Harperin fikirləri ilə yanaşı, Hallock, Pensilvaniya, Akkad mənbələri, Elam mənbələri və Türk etimoloji mənbələri, o cümlədən Orxon yazıları, Kutadğu bilig, Divanü lüğət-it türk və nüfuzlu etimoloji araşdırmalar əsas götürülmüşdür.

Tədqiqatımızın mühüm nəticələrindən biri budur ki, türkcə baxış açısı ilə aparılan yenidən oxunuş, Harperin təqdim etdiyi variantdan ciddi fərqlənməyərək, bəzi sözlər üçün iki və ya daha çox türkcə oxunuş təklif edə bilmişdir. Məsələn, "çay" anlayışı üçün "Arkular: Çaylar", "Sular: Sular" və "Dorular: Axar sular (çayın dərin yerlərində adətən şəffaf su olur)" kimi variantlar əldə edilmişdir, bu da hipotezimizi təsdiqləyir və təsadüfi oxunuşları sual altına alır. Bundan əlavə, bəzi türk terminləri də müəyyən olunmuşdur. Başqa bir nümunə olaraq, hakimin işdən uzaqlaşdırılması məsələsində Harperin oxunuşundan fərqli olaraq, "Qum Ulu: Baş kahin" ifadəsinə rast gəlinmişdir. İsmi və feil şəkilçiləri baxımından da türk mənbələri ilə ahəng müşahidə edilmişdir. Nəticə etibarilə, oxucular üçün dəyərli bir iş ortaya qoymağa çalışılmış və bu tədqiqatın, bu sahədə çalışan tədqiqatçılar üçün çətin və qaranlıq yolda bir işıq olacağına ümid edilmişdir.

Açar sözlər: Həmmurabi qanunlarının dili, Həmmurabi qanunlarının türk dili prizmasından oxunuşu, Həmmurabi qanunları

CITATION (APA):

Qərzadə Şərbiyani. M. Və Həsəni Ərdəbili. M. Hammurabi qanunlarının dili (beş qanunun yenidən oxunması). Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 03, nömrə 07, yaz 2025, ISSN: 3041-8690.

Hammurabi Kanunlarının Dili (Beş Kanunun Yeniden Okunması)

Muhammed Karazade
Şarbiyani

Mehdi Hasani Erdebili

E-posta:

mehdi.hasani.ar@gmail.com
mghsharabiyani@gmail.com

Üyelik:

Yazar ve araştırmacı

Özet:

Bu makalede, dünyanın en eski medeni kanunu olarak bilinen Hammurabi Yasası'nın, Profesör Harper'ın yorumuna dayanarak Türk dili kaynaklarıyla yeniden okunması amaçlanmıştır. Her bölümde önce Harper'ın orijinal okuması ile kitabındaki ilgili çivi yazısı metinleri sunulurken okuyucuya metnin aslını anlama şansı verilmiştir. Ardından Dr. Badamchi'nin Farsça çevirisine yer verilmiş ve son olarak, her işaretin detayları belirlenerek yeni bir okuma yapılmıştır. Yapılan transkripsiyon ise kelime kelime açıklamalarla üç farklı formatta sunulmuştur: Farsça, Arap harfleriyle Azerbaycan Türkçesi ve Latin harfleriyle Azerbaycan Türkçesi.

Bununla yetinmeyerek, çivi yazısı satırlarını detaylı bir şekilde ele alarak, her işaretin ayrı ayrı yorumlanmasını sağlamış ve Türkçe ile olan bağlantısını incelemiş bulunmaktayız. Ayrıca, dipnotlarda transkripsiyonlar, teknik ayrıntılar ve kelime kökenlerine dair açıklamalar yer almakta olup, Harper'ın görüşlerinin yanı sıra Helock'in çalışmaları, Pennsylvania, Akad ve Elam kaynakları ile Orhon Yazıtları, Kutadgu Bilig, Divanü Lugatî't-Türk ve tanınmış etimoloji kaynakları gibi birinci derece tarihi verilmiştir.

Öne çıkan bulgulardan biri, Türkçe perspektifiyle yapılan yeni okumanın birçok noktada Harper'ın yorumuyla çelişmemesi, hatta bazı durumlarda Türkçede bir kelime için birden fazla anlam katmanı sunmasıdır. Örneğin, "nehir" kelimesi için "Arkolar: Nehirler, Sular: Sular ve Dorular: Akan sular (genellikle derin bölümlerde su berraktır)" gibi farklı okumalara ulaşılmış olup, bu durum bizim hipotezimizi desteklemekte ve rastlantısal okumaları sorgulamaktadır. Ayrıca, Türkçe terminolojilere de rastlanmıştır. Diğer önemli nokta ise, Harper'ın yorumundan farklı olan yerlerde yaptığımız okumaların, onun yorumunu tamamlayıcı nitelikte olmasıdır. Örneğin, hâkimin görevden alınmasıyla ilgili bölümde, onun "Gum Ulu: A'zam Qum" tarafından görevden alındığını tespit etmiş olmamız, Harper'ın yorumunda bulunmayan bir detaydır.

Son olarak, fiil çekimleri ve ekler açısından da Türkçe kaynaklarla uyum gözlenmiştir. Sonuç olarak, okuyuculara değerli bir çalışma sunma gayreti içerisinde olunmuş ve umulur ki bu çalışma, araştırmacıların önündeki zorlu ve karanlık yolu aydınlatan bir ışık görevi görür.

Anahtar kelimeler: Hammurabi kanunlarının dili, Hammurabi kanunlarının Türk dili açısından okunması, Hammurabi kanunları

CITATION (APA):

Karazade Şarbiyani. M. Ve Hasani Erdebili. M. Hammurabi Kanunlarının Dili (Beş Kanunun Yeniden Okunması). Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 03, sayı 07, ilkbahar 2025, ISSN: 3041-8690.

مقدمه :

حمورابی پادشاه سال های ۱۷۹۲-۱۷۵۰ ق.م بابل و احداث کننده برج معروف بابل^۱ با نام «e-temen-an-ki^۲» به افتخار مردوک، شخصی که دستور نقر کامل ترین نمونه قوانین عهد باستان سرزمین بین النهرین و حول آن که برآمده از قوانین سومری و بعد از آن با بار کیفری بر روی سنگی سختی از جنس دیوریت^۳ در ۳۶۰۰ سطر را صادر نمود. این کتیبه اولین بار در سال ۱۹۰۲ م در ناحیه باستانی ایلام کنونی که سوسا (شوشا، شوش^۴) می نامند پیدا و سپس به ناروا به پاریس منقل گردید. لوح مذکور شامل قوانینی درباره تجارت، روابط خانوادگی، دارایی های شخص، حد ديه و به طور کلی موضوعات مرتبط با امور انسانی می باشد که در واقع باید آن را اولین قانون مجازاتی با درون مایه ماهیت انتقام جویانه که بعدها مشهور به «چشم در برابر چشم» گردید دانست^۵. «در واقع تاثیر قوانین وی در مدت ۳۵ سال سلطنتش را می توان در گسترش روابط تجاری، رشد برده داری خصوصی و تقویت مرکزگرایی توسط دولت وی مشاهده نمود^۶». موضوع جالب این است که دانشمندان با بررسی این قوانین موفق به کشف تقلید سایر ملل از جمله هخامنشیان از این قوانین شدند، چنانچه «با مقایسه استوانه کوروش و اعلانیه کاهنان بابل و دیگر آثار باقی مانده از عصر هخامنشی، با مجموعه قوانین حمورابی این تاثیرگذاری مشخص می شود^۷».

در حقیقت باید این قوانین را باستانی ترین نیای قوانین کتب آسمانی من جمله کتاب تورات (مخصوصا بخش هایی چون خروج، لاویان و تثئیه) دانست چنانچه محققینی چون David P.Wright^۸ در کتابش به طور مفصل بدان پرداخته و سایرین همانند Martha T.Roth^۹ به طور غیر مستقیم و Victor A.Hurowitz نیز به شباه های ادبی با تورات پرداخته اند.

^۱ در متن بابلی عهد نبوکدنزر از شهر بابل تحت عنوان "تینتیر کی : شهر تینتیر : یاد شده است که با توجه به داستان مشهور تورات درباره حرف زدن خدا در بابل با انسان، ممکن است حدس دکتر امیر علی نثار نوبری نویسنده کتاب "نقدی بر تاریخ ماد دیاکونوف" درباره ارتباط آن با لغت "تینتیر مک : دیندیرمک" در ترکی صحیح باشد.

^۲ این واژه ترکیبی در سومری متشکل از چهار قسمت: e : خانه، اتو- temen : دام، بنا - an : آسمان- ki : زمین، بئر، کبر، قیر و در مفهوم کلی «برجی که جایگاه اتصال زمین به آسمان می باشد» بوده است.

^۳ - diorite

^۴ - susa

^۵ - The Columbia Electronic EncyclopediaTM,2022, Hammurabi

^۶ - The Great Soviet Encyclopedia, 3rd Edition(1970-1979.2010 The gale groupT Hammurabi

^۷ - بررسی تاثیرگذاری قانون به عنوان یکی از عناصر بین النهرینی در تمدن هخامنشیان، اسماعیل فرج زاده، مطالعات هنر و فرهنگ، دوره ۴، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹، صص ۴۶-۵۹، قسمت نتیجه گیری

^۸ - Inventing God's Law : How the Covenant Code of the Bible Use and Revised the laws of Hammurabi(2009)

^۹ - Law Collections from Mesopotaimia and Asia Minor

البته که تأثیرگیری درون مایه های مجازاتی اولین کتاب مقدس برآمده از آیین ابراهیم نبی (س) یعنی تورات از قوانین حمورابی نیز مورد مهم دیگری است که توسط محققین مورد بررسی قرار گرفته است که در ادامه چند مورد برای نمونه ارائه می گردد :

سفر خروج تورات

کسی که پدر و مادر خود را بزند، باید او را کشت

هر کس کسی را بدزد و بفروشد باید کشته شود

کسی که پدر مادر خود را لعن کند سزایش کشتن است

قانون حمورابی

هر کس پدر خود را بزند باید دستش را برید

اگر کسی بچه دیگری را دزدی و فروخت باید سرش را برید

زبان پسری که پدر و مادرش را والدین خود نداند باید بریده شود،

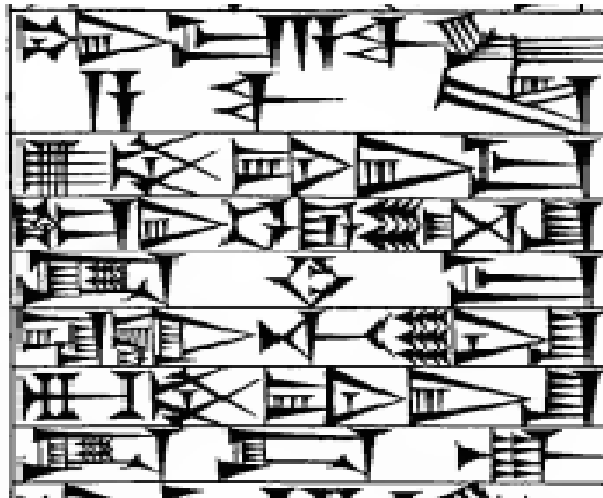
خواه پسر زاهد باشد یا پسر پادشاه

تصویری خیالی از حضور نویسندگان مقاله در قصر حمورابی با هوش مصنوعی

ما در این مجال تلاش نموده ایم با آوردن مشهور ترین خوانش های انجام شده از قوانین ابتدا خواننده را با آن آشنا و سپس در ادامه با شرح و کشف رمز علائم با لحاظ نمودن امکان خوانش آن ها بستگی به چندین هزوارش، قرائت مد نظر از دریچه زبان ترکی را ارائه نماییم.

قانون شماره ۱ ستون ۵ سطر ۲۶ تا ۳۲

پروژه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

باز نویسی و باز خوانی و ترجمه پرفسور هارپر (Robert Francis Harper PH.D.)

1 – V , 26-32

26 šum-ma a-wi-lum a-wi-lam 27 u-ub-bi-ir-ma 28 ne-ir-tam e-li-šu 29 id-di-ma 30
la uk-ti-in-šu 31 mu-ub-bi-ir-šu 32 id-da-ak

If a man bring an accusation a gainst a man, and charge him with a (capital) crime, but cannot prove it, he, the accuser, shall be put to deth.

اگر مردی علیه شخصی اتهامی وارد کند و او را به جنایت بزرگ متهم کند، اما نتواند آنرا ثابت کند ، او که متهم کرده است به قتل می‌رسد.

ترجمه دکتر حسین بادامچی از این قانون

اگر کسی کس دیگر را متهم کرد و اتهام قتل بر او افکند اما نتوانست اتهام را ثابت کند، کسی که به او اتهام وارد کرده است (یعنی اتهام زننده‌ی او) کشته خواهد شد.

باز خوانی و ترجمه‌ای نو از قوانین همورابی

26 Tuku₅-ma / hi-ir-ima/šum-ma a/u₄ kiši lum/ulu/nu₄ a/u₄ kiši lam/la₁₂
27 qum/gum-ub/ul-bi/li-ir-ma 28 lam/be/bil/ne-ir-tam/ta₅ 29 eg-li-šu id/ed-di-ma
30 ula/la asuk tiyi-ini-šu 31 gur-ub-bi-ir-šu/gur ul-li-ir-šu 32 id/ed/it/et-di/le yak/me :
ete yak / itleme

Hi-ir-ima (həyirmə : əyirmə) / Tukuma(tuxuma) (بافته شده،نقل شده) a¹(o) kišinu₄ (آن مرد) a(o)
kišila₁₂ (دائم، همیشگی، بۆتونلویو،تماما)² birtam (انجام جنایت) gum ulir-ma : gum ulir-ma (توسط مرد دیگر)
nirsandan/ ثابت) ula/la asuk (انجام داده است) edi-ma (جرم/اتهام) eglišu/ eg ulišu (مشخص کند) bilirta₅/bilirta
ete (اتهام زننده/بیننده را) ulirišu/ gur ulirišu (گفته‌اش را/اتهامش را) tiyinišu (نکردن)
yak/itleme (نابودکردن/بکنند کشتن) -

هیریمه^۳ (هییرمه/آبیرمه /)/توخوما (نقل شده، سخن بافته شده) او کیشینو او کیشیله اولا قوم/گوم اولیریم (گوم اولوروما
: گوم ائتمه گی) بیریتام(دائم، همیشگی، بۆتونلویو،تماما)/ بیلیرتا (بیلیرته : بیلیرده، بللندیره) اگلیشو/اگ اولیشو

¹ - a : o, necə divan içrə andan : ondan gəlmiş

² - پرتم : بیرتم، در دیوان الغات الترك ترجمه دکتر صدیق ص ۲۸۰ : اول یُمشقا پرتم بردی : Ol yumuşqa birtəm bardı

³ - hiyirmə : iyirmə : əyirmə, bu feil " yun əyərmə " -də işlənir ki, söz əyirmə, söz toxumaq anlamındadır

(اتهام/جرم/اگری اولماق) انتمه اولا آسوک (ثابت اولمایا) تنیینیشو(دندیگی) گۆرب بیریشو/ گۆرۆ اولیریشو (گورنی/قره یاخانی) انتت یاک (اولدیرمک)/ ایتلمه (ایت ایتیرمک کؤکۆ + لمه آکی : ایتیرمک، یوخ انتمه).

çevirmə

Toxuma / əyirmə o kişinü(kişini) o kişilə olırma(olurma : olmağı) birtam(birtəm¹ : bütünlüyü / dəyişməz)/ bilirta⁵/bilirtə(bilirdə, bəlləndirə) eqlişü/eg olishu(əyilişi : cürm-ü) edima (etmə) ola asuk(ola asılmış) teyinişü²(deyinişi/dediyi asıla ola = kəsin olmaya) gör olırışu/ görüb bir işu(olmaqın görən, görəni, qara yaxanı) ete yak (edəyak, yaqmaq/yaxmaq : öldürmək)/itleme(it+ləmə : itirmə)

در صورتیکه مردی مردی را به جنایت متهم کند و نتواند گفته‌اش را برساند (ثابت کند) بیننده (اتهام زننده) را می‌کشند.

ارائه شده توسط هارپر در لغت نامه پنیسلوانیا اینگونه با خط میخی

نکته : نشان sum

آمده که خوانش آن to weave : Tuku⁵ : توخوماق³(باقتن، پارچه بافتن) و کاملاً مطابق با زبان ترکی است و در

کنار نشان ma⁴ به صورت " Tuku⁵ma : بافته شده، نقل شده " برای بیان هر داستان و نقل در ابتدای

استفاده شده که تا به امروز هم اصطلاح " توخوماق " : باقتن " به صورت " سۆز توخوما، ناغیل توخوما " : داستان باقتن، داستان سرایی " در آذربایجان هنوز هم رایج است و اینجا احتمالاً اشاره به داستان اتهام در هر پرونده دارد.

نشانی که پرفسور هارپر با تلفظ sum آورده از دو نشان hi -ir تشکیل شده

البته

hi-ir- ma می توان به صورت ma که آن را همراه با نشان IR

ayirmə < iyirmə < ma نیز خواند با معنای « باقتن » (هی ایریمه : هییرمه : آیریمه : باقتن)، خواند که برای نقل داستان و احتمالاً اشاره به داستان اتهام در هر پرونده دارد⁶

¹ - " birtəm/birtəm " Kaşgarlı Divanı içrə Divan –ü Lūgat-it-Türk, pr: Dr: Fuat Bozkurt, ikinci Baskı, Salon yayınları, Kasım 2016, S 100 : ol yamuşqa Birtəm bardı

² - Deyiliş asuq ola : kəskin olmaya

³ - Toxumaq

⁴ - toxumaq

⁵ - söz toxuma, nağil toxuma

⁶ - görü-mə gəldi, çözü-mə gəldi

نکته: نشان ma (مه/ما) به عنوان پسوند به معنای «به» در اکدی و ایلامی مورد استفاده بوده است که امروزه هم چنین است، چنانچه : گورومه گلدی : به دیدار آمد ، چوزومه گلدی : به/ برای بررسی آمد^۱.

نکته: این نشان را هارپر wi تلفظ کرده که از ترکیب دو نشان šī و i ساخته شده که می‌توان به آن تلفظ (kiši) نیز داد زیرا این نشان به معنای «شخص/مرد» آمده که در ایلامی به صورت نوشته شده و در حقیقت از ترکیب دو نشان (ši) ساخته شده در معنای «مرد/شخص» که امروزه در ترکی (ši) : نوشته شده و در حقیقت از ترکیب دو نشان (ši) ساخته شده در معنای «مرد/شخص» که امروزه در ترکی (ši) :

(kiši) به «مرد و مذکر/نر» گفته می‌شود یا ترکیبی از دو نشان A و نشان است که می‌توان آن را (aši²) : آشی : آکیشی : ای مرد، خطاب به مرد در فولکلور مغان نیز خواند.

وضعیت مشابه در واریانت ایلامی نیز ممکن است، چنانچه با تکرار دو علامت "اَش" می‌توان آن را به صورت "اَش اَش < آشی" در مفهوم "مرد" خواند.

البته گرچه به این نشان تلفظ (ruh) را داده‌اند تا با ترکی همخوانی نداشته باشد، ولی غافل از اینکه خود کلمه (rugh/urugh) در متون قدیم به معنای «شخص» به کار می‌رفته، چنانچه در مهر کورش ، نام وی را با دو علامت در کنار هم به صورت نوشته اند که از ترکیبی از دو نشان (ک) و (راش/توک) است. بنابراین هم در ایلامی و هم اکدی می‌توان آن را (kiši) نیز خواند.

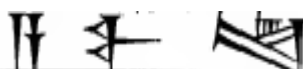
نکته: نشان با تلفظ‌های (a/ark/ya) در متن به کار رفته است، لازم به ذکر است که "a" را امروزه باید "ا" : o خواند، چنانچه در دیوان الغات التترک "آندان، آندا" امروزه در نزد ما "آوندأ" : آن زمان " تلفظ می‌گردد. البته که این نشان را می‌توان "u4" نیز خواند و با توجه به نبود آوای O در کتیبه خوانی توسط غربی ها پس همان "ا" نیز می‌توان خواند.

¹ - görü-mə gəldi, çözü-mə gəldi
² - آشی : aši
³ - andan, anda
⁴ - onda

نکته: نشان با تلفظ (lum/ulum) برای فاعل به کار رفته به معنای «انجام بدهد» که می توان نشان^۱

را " nu₄ " به عنوان پسوند نیز خواند a kiši ulum آن مرد فاعل معنی می دهد

نکته: نشان با تلفظ (lam) برای مفعول به کار رفته به معنای « شده، هست، دارم » است که می توان آن را به عنوان پسوند " la₁₂ " خواند

a/u₄ kiši la₁₂ /ulam

نکته: نشان را هارپر با تلفظ U آورده این نشان در متن قوانین به چهار صورت نوشته شده است

که هارپر همه را با یک تلفظ آورده که این منطقی نیست و هر کدام از این نشان ها باید تلفظ جدا گانه ای داشته باشند^۲. برای نشان بالا می توان تلفظ های (gum/guw/hum/u) را مطابق با نظر هلک لحاظ کرد که البته خوانش gum در نوشته های سومری به صورت gu نیز خوانده می شود و ما هم اینجا استفاده نموده ایم. این نشان در سطر ۲۷ همراه با نشان های دیگر می تواند با معنای «قتل کردن /جنایت کردن» با تلفظ (gum) ulirma/gum birma/gum pirma که معادل امروزه گۆمله مک^۳ در معنای «دفن کردن» به کار می رود که احتمالا با ریشه " کۆم " در دیوان الغات التترک در مفهوم " دفن کردن " مرتبط است و ما برآنیم که احتمالا شکل اولیه واژه برآمده از دفن کردن زیر شن یعنی " qum " در ترکی و به صورت قوملاماق بوده است :

gümləmək > qumlama

^۱ - این نشان را از علائم دانشگاه پنسیلوانیا آورده ایم که نوشتار آن با نماد کتاب هارپر تفاوت جزئی دارد

^۲ - اگر دقت گردد در اولی از سمت راست چهار میخ عمودی، چهار میخ افقی را قطع کرده است. U₂

U₂ in Old Babylonian Monumental

در دومی از راست خط میخ افقی آخری بر روی میخ های عمودی آمده است. در سومی از راست میخ های اول و چهارم افقی بر روی میخ های عمودی افتاده

است و در نشان سمت چپی هر چهار میخ افقی، میخ های عمودی را قطع نموده اند. نشان (hum) را هارپر با تلفظ (u) آورده که این نشان با نشان (gum) فرق دارد در نشان hum دو میخ بالا و پائین امتداد دارد و دو میخ وسط قطع شده است در صورتی که در نشان (gum) هر چهار میخ افقی و عمودی امتداد دارند.

^۳ - gümləmək > qumlamaq

^۴ - Divan : köm-mək, ol ölügni kömdi : o ölünü basdırdı, kömcüci : xəzinə, köməç : dəfina, kül altı basdırımış çörək

احتمالا واژه "گم" در مفهوم مفقود، غایب، ناپیدا و... در فارسی دری نیز از آن گرفته شده، ولی دکتر حسن دوست به اشتباه در جلد چهارم "فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی" ص ۲۴۳۶، ماده ۴۴۷۶ ریشه فرضی kav : qav : "فاقد بودن، محروم بودن، توخالی بودن" را ریشه آن حدس زده است که این ریشه نیز در ترکی وجود دارد و مفهوم آن "توخالی بودن، فاقد بودن است که قاووق^۱ : قووق : چیز میان تهی، بادکنک و قوال : ساز میان تهی" نیز از آن ساخته شده است.

نکته: نشان را هارپر با تلفظهای (ne/bi) آورده و والات در کتاب نشان های اکدی آن را با تلفظ های (bil) را اعمال بکنیم کلمه (bilirta : bilirta₅) به دست می آید با معنای «آشکار کردن/معلوم کردن/فهماندن» و یا با تلفظ (pil) بیاوریم (pilirta/yapilirta : yapılirta) معنای «انجام دهنده» را می رساند که سطر ۲۸ و ۲۹ چنین خوانده می شود (bilirta₅ eglišu idima) با معنای «فهمانده جرم را انجام داده» یا (bilirta : bilirta eglišu idi-ma) «کردن جرم را انجام داده» (əyilişu idimiş)

²Bi-ir-tam eg₂-li-šu : «فهماندن جرم» که البته در نهایت با لحاظ نمودن bi می توان آن را "Birtam" . معادل واژه "بیرتم" در دیوان الغات الترك در مفهوم "دائم، برای همیشه، به طور کل" نظر گرفت که با مفهوم کلی متن نیز سازگار می باشد در نظر گرفت برتم : بیرتم، در دیوان الغات الترك ترجمه دکتر صدیق ص ۲۸۰ : اول یُمُشقا برتم بردی : Ol yumuşqa birtəm bardı : او انگار قصد بازگشت ندارد، مدت زمان دارازی به ایلچی گری (بدون قصد بازگشت، به مدت دراز) رفت. البته که دکتر فوات بوزکورت^۳ نیز در کتابش اینگونه آورده است :

Sanki geri dönmeye hiç niyet etmiyormuşcasına

biçimde ve uzun süreliğine göreve getdi içten bir

¹ - qavuş : qovuq

² - Bilirtəm əgilişu

³ - " birtəm/birtəm : " Kaşgarlı Divanı içrə Divan –ü Lügat-it-Türk, pr: Dr: Fuat Bozkurt, ikinci Baskı, Salon yayınları, Kasım 2016, S 100 : ol yamuşqa Birtəm bardı

نکته: کلمه " ed/id-di-ma/ etmə " امروزه نیز به صورت " ائتمه^۱، ائتمیش " در ترکی با معنای «انجام دادن، انجام داده» مورد استفاده است

نکته: نشان را هارپر با تلفظ (e) آورده این نشان را در سومری (eg₂) نیز خوانده‌اند که در اینجا با تلفظ (eg) آمده است. رنه لابات تلفظ های (eg/ek/ig/ik) را برای این نشان در نظر گرفته این نشان در ایلامی نو به صورت و در اکدی نو به تبدیل شده است. (eg)^۲ در ترکی ریشه فعل " آگمک " در معنای «کج، انحراف» می باشد که بنا به اطلاعات لغت نامه ریشه شناسی استارلینگ در اویغوری کهن، دیوان الغات التترک نیز استفاده شده و در گویش های مختلف ترکی نیز موجود می باشد^۳ که انتخاب آن در عهد باستان برای «جرم» می تواند گزینه مناسبی بوده است.

نکته: برای نشان هارپر تنها تلفظ (la) را در نظر گرفته این نشان در متن برای منفی کردن^۴ کلمات به کار رفته مانند آنچه در زبان عربی امروز رایج است ولی در مواقعی به معنای «باشد» نیز به کار رفته معادل «اولا» در ترکی است و با توجه به اینکه برای آوای " la " در اکدی امکان جایگزینی " ula " نیز وجود دارد، پس این خوانش امری درست می نماید.

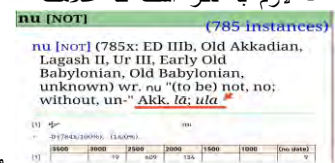
نکته: نشان را هارپر (uk) خوانده است که در واقع متشکل از دو نشان (as) که شبیه یک دار برای آسماق : آویزان کردن که ریشه لغت " آس : بیاویز است و نشان (uk/ud/ut/tam/umu)

^۱ - etmə, etmiş

^۲ - Azərbaycan : əg

^۳ - eg : bend, curve, bow ; Trkmn : eg, Az : əg, Trk : eġ, Halaj : äj- äjri, Chuvash : av- aj , Yakout : iex, Dolgan : iek

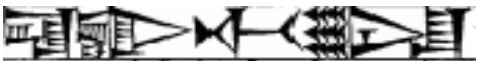
^۴ - لازم به ذکر است که علامت " Ula و Nu, la₃ " در مفهوم " نه، علامت منفی، نهی "

وجود دارد که با توجه به بررسی های پرفسور ندیم تونا امکان ابدال n به y در سومری قابل دفاع است (Nu yu <n,y>) گرچه همین اتفاق در بین گویش های خود ترکی همانند " شور و خاکاس " نیز رایج است و حتی برای مثال در گویش ترکی همدان به جای لغت " یومورتا " از " نومورتا " استفاده می کنند. البته که کاربرد ریشه " yok " در کتیبه های اورخون و " yoq " در دیوان الغات التترک قابل ردیابی است : Urxun yazıları; Ol süg anda yok kıldım : O soy-u(qoşun, ordu) vox kıldım(etdim)

لازم به ذکر است که آوای O در کتیبه ها وجود ندارد.

تشکیل شده که می‌توان به آن تلفظ (asuk/asut/astam) در معنای «رساندن/آویختن/تحویل دادن، آویزان بودن» نیز داد که در این جا معنای «رساندن سخن/وابسته بودن سخن» را می‌رساند.

آویزان باشد (عدم قطعیت سخن).

 1 La/ula asuk/asut teyinišu¹ اولا آسوت/آسیک دئینیشو /سخنش

لازم به ذکر است که محققین نشان را ug₂ و نشان ترکیبی آن با نشان لازم به ذکر است که محققین نشان را ug₂ و نشان ترکیبی آن با نشان

zagga/sa₃/ sa/za را به صورت aš/as/az خوانده اند که می توان دریافت، تلفظ اصلی علامت^۲ را باید as/az دانست.

نکته: نشان را هارپر با تلفظ (in) آورده ، این نشان از ترکیب دو نشان (in) و (ni) ساخته شده که طبق لغت نامه ها این نگاره می‌تواند تلفظ (ini) را نیز داشته باشد.

نکته: نشان در بابلی قدیم^۳ که هارپر (mu/šattu) تلفظ کرده که در نشان های سومری به آن تلفظ (gu) را نیز داده‌اند^۴ که ما برای آن تلفظ (gur/gör⁵) را با معنای «چشم و دیدن» نیز در نظر گرفته‌ایم. تلفظ سطر ۳۱ در ستون ۵ را به صورتهای (gurub biršu /gurubirchu/gur ulirišu) می توان خواند.

«بیننده/اتهام زننده»
 g ur/gur - ub/ul - bi/li - ir/iri -šu/chu
 : gurub birišu : görüb birişu / gör olrişu

این کلمه را امروزه به صورت (göranî) یا (göranî olanı) با معنای «بیننده را» به کار می برند.

¹ - ola asuq(asıq) deyinişü(deyinişi)

² - bu loqoqram bir dar ağacına(adam asan) bənzir

³ - old babylonia monumental

با همان تلفظ ها بنا به لغت نامه دانشگاه پنسیلوانیا بوده

^۴ - لازم به ذکر است که واریانت قدیمی تر آن در سومری به صورت نشانه است.

⁵ - görmək kökü

نکته: سطر ۳۲ را هارپر (shall be put to death) معنا کرده یعنی « باید به قتل برسد » ، این سطر را

را می توان به چند صورت خواند ، ،
 edə yak : ede yak : (it/id/et/ed – du/da/ta/le- yak/ak/me) با معنای « بکند نابود^۱/ بسوزاند/ نابود کرده شود» و (it-le-me^۲) با معنای « گم شدن/نابود شدن» مرتبط با ریشه " itirmək , itmək " باشد. البته که یاقماق/یاخماق امروزه نیز به معنای «چسباندن چیزی، مالیدن چیزی بر چیزی، نابود کردن» به کار می رود. قره یاقماق^۳ « تهمت زدن » ، یاخیلماق^۴ « نابود شدن » ، بویاق یاخماق^۵ «رنگ کردن» شاید کلمه (بیخیلماق^۶) به معنای «به زمین خوردن/افتادن» نیز با این کلمه از یک ریشه باشند، چنانچه واژه " yaqın : yaxın " در مفهوم " نزدیک " هم با آن مرتبط است. البته که بخش مدنظر در متون ترکی با دو ریشه " یاخماق، یاقماق^۱: مالیدن، چسبیدن، چسباندن، نزدیک شدن " و " یاخماق، یاقماق^۲: بر افروختن، مشتعل کردن، سوزاندن " می تواند مرتبط باشد. استاد هادی به نقل از کلاوسون ریشه " یا^۷ " را منشا اصلی " یان-ماق: سوختن، یال-ماق^۸: نورافشانی، یاخ-ماق " آورده که در ادامه صورت های مختلف آن در گویش های مختلف ترکی و شاهدهایی از منابع را می آوریم :

*jak- Meaning: 1 to burn (tr.) 2 light, ray 3 to produce fire

Russian meaning: 1 жечь 2 свет, луч 3 высекать огонь

Karakhanid: jaq- 1 (MK)

Turkish: jak- 1

Tatar: jaɣ- 1, jaqtı 2

^۱ - etdu(etmək) + yak(yakmak, yandırmaq)

^۲ - itleme : itirmək

^۳ - qara yaxmaq

^۴ - yaxılmaq

^۵ - boyaq/ boya yaxmaq

^۶ - yxılmaq

^۷ - لازم به ذکر است که نشان ia3 در مفهوم روغن و کره در سومری وجود دارد که در خوانش دیگر آن را i3 می خوانند و چون احتمالاً در قدیم ظرف روغن و سوختن کاربرد مشترکی داشته پس از ارتباط نزدیکی بین ریشه یا، یاغ : روغن و یان : سوختن به وجود آمده است.

^۸ - ما بر آنیم که احتمالاً رقص " یالی : yalı " نیز مرتبط با همین ریشه و نماد رقص آتش باشد.

^۹ - دده قورقود نسخه گنبد تبریز، ص ۱۸۸ : یالابیوب کون دوغرسه بولوت

yalabiyub küin : قویمز

doğursə bulut qoyməz

Middle Turkic: jaq- 1 ([Abush.](#))

Uzbek: jəq- 1, jəydu 2

Uighur: jaq- 1

Azerbaidzhan: jax- 1

Turkmen: jaq- 1, jayti 2

Halaj: ja:q- 1

Chuvash: śot- 1, śo-dъ 2

Yakut: saq- 1

Tofalar: ča'q- 3

Kirghiz: žaq- 1

Kazakh: žaq- 1

Noghai: jaq- 1

Bashkir: jaq- 1, jaqti 2

Gagauz: jaq- 1

Karaim: jaq- 1

Karakalpak: žaq- 1, žaqti 2

Kumyk: jaq- 1

یاق ۱،

قوتادغوبیلیک : گۆزۆمدا بییراق سین کۆنگۆلکا یاقین^۱ : گۆزۆمدن ایراقسان، کۆنلۆمه یاخین^۲: (گرچه)از چشم دوری، به قلم نزدیک

^۱ - gözümdə yıraqsın köngülke yaqın : gözümdən iraqsan könlümə yaxın

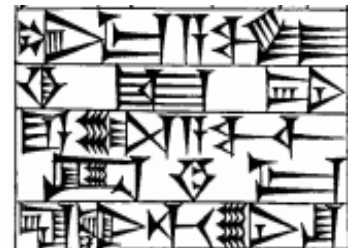
^۲ - قوتادغوبیلیک، خاص حاجب، تدوین اسماعیل جفرلی، ۱۴۰۳، سومر نشر، تبریز، ص ۵۵

دیوان الغات الترك : اول یغوق اولادی^۱ : او کیشی یاخینلارینا باش ووردی^۲ : آن مرد به نزدیکانش سر زد

یاق/یاغ ۲،

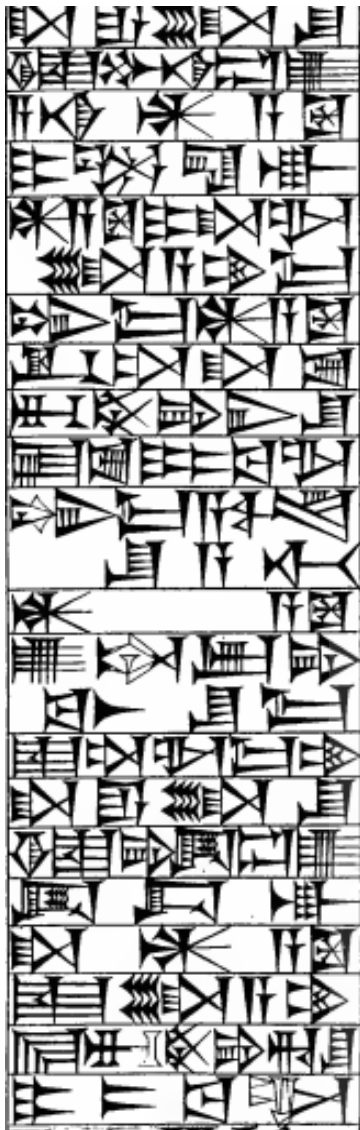
یاغیلماق، یاخیلماق (یاندیم یاخیلدیم : سوختم جز غاله شدم)
اولایلرکی اسکی چاغدا یاغ-قابی نان یانماق بیر ایشلنیرمیش : باتوجه به اینکه از دوران باستان مفهوم ظرف-روغن و سوختن یکی بوده، کاربرد ریشه " یاق : یاغ : روغن " با " یان : سوختن " مشخص می گردد.

قانون شماره ۲ ستون پنجم سطر ۳۳ تا ۵۶

¹ - ol yağuc uladi : o kişi yaxınlara baş vurdu/yoxladı

^۲ - دیوان الغات الترك، کاشغری، ترجمه دکتر صدیق، تبریز، ۱۳۸۳، ص ۵۴۶
Divanü Lügat-It-Türk, Besim Atalay, 1986, Ankara, Türk Tarih Kurum Basımevi, S732, Yağuc

Harper: šum-ma a-wi-lum : hi irima a kiši ulum/ulu/nu₄

Hi-ir- ma / Tuku₅ma¹ a/u₄ kišinu

بافته شده/ نقل شده آن مرد بکند/ هست

(در این سخن بافته شده آن مرد هست)

¹ - tuxuma

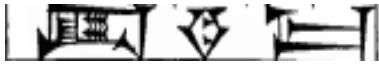
ki-iš-bi ki/dir-iš-bi/li/sa₁₈ : dir-iš-sa₁₈ / gušen₆-šu₁₃/çu بگوید/ورد

خوانی کند/جادوگری (ورد خوانی)/مرد جادوگر

e-li a-wi-lim eg-li a/u kiši ulim/le₃ جرم آن جرم آن مرد/اگری او

کیشیله/اگلی او کیشی اولیم

id/ed – di- ma

اندیما/انجام دادن id/ed-di-ma

la uk-ti-in-šu la/ula asuk/ut ti-ini-šu la/ula asuk/asut tiinišu

اولا آسوک تینیشی/ نتواند ثابت کند گفته اش را : سخنش آویزان باشد

ša e-li-šu ša/aša eg-li-šu Ša/aša eg - li - šu aša egilišu

جرمش(انحرافش) از حد رد شود

ki-iš-bu na-du-u

Dir/ki/gu₁₄-iš-bu/bur₁₂/gi₂₇/lu-na/nu₈-du-gum/gu : deyiriš ulunadughu/ quišburnadugu¹ (qoş²
 +burnaduğu) , quišgidugu^{3 4}

دئیریش اولونادوقو، قویشبورنادوقو، قویشقیدوقو

قویشوب سونرا بورماق، بوروشدورماق جادونان اویغون گلیر

سرهم بندی و سپس پیچانده شده/جادو گری شده /در باره آن گفته شده

¹ - qoşburnaduğu

² - qoşqı : qoşğı, qoşmaq kökündendir, cadu da bir qoşma dan gəlmə dir ancaq onu qoşub sonra burmaq/ buruşduranda daha oyğunlaşır

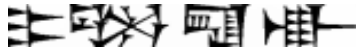
³ - qoşquduğu

⁴ - deyiriş ulunaduğu : deyib ulumaq

a-na ilu Narim a-na an/dingir/el₁₃/ana/ilu ark¹-kulaar :

رود - بزرگ /مادر/قدرتمند - جاری : اولو آرکولار

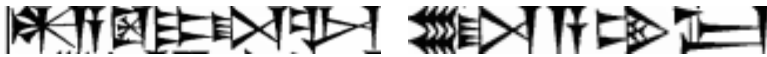

i-il-la-ak i/id₅/ig/gi-il₁₀/hilaarik-la-ak/aka/a₅(idila)

انجام شود : gila(gələ) aka / id₅/ ed -il₁₀-la-a₅(edilə) gil-il₁₀-la aka

در واقع منظورش از: اولو آرکلار گیللا آکا (گله آخا) // ایدیللا(اندیله)^۲ : رودخانه بزرگ رویش بریزد/حکم رودخانه بزرگ انجام گردد، می باشد

An/ ulu arkulaar idilaa (edilə)

An ark-kulaar i-ša/cha -al - li - a/ya ulam

An/ilu Naram /i-ša-al-li-a-am-ma ulu arkulaar ichaliya³

ulama/gu₄ -ma(qona)

به رودخانه بزرگ جاری داخل شود /اولو آرکولار ایچالیا/ایچریا اولام
 اولو آرکولار ایچالیا(ایچاریا) قوما(قونا)

šum-ma ilu Narum hi-ir-ma/tukuma An/ulu ark-kulaar

در صورتی که / سخن یافته شده/ نقل شده رود جاری شده

ik/ek-ta-ša-zu yik/eg/ga₇-ta-

aša/zur₈-su₂/sun yik/eg - ta aša/ša/sa₂₀/zur/en -su/sun

yikita ašasu⁴ ؛ egita zur/en su⁵

¹ - ark : arx ؛ Divan : arıq, arıqlıǵ yer, Suw arıqlandı, qazuq arıq, ər arıq qazdı

² - ulu arıqlar gələ(gilə) axa

³ - içalia : içəriyə

⁴ - yıxıda aša su

⁵ - egita zur su (əgitə zor su) / egita en(ən : böyük) su

Yıkta aša su / egta aša su / yıkta zur su / egita zur su / yıkta en su / egita en su

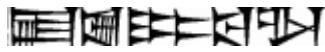
در نوردیدن، پیچاندن، خم کردن :

خم کند آب، بر زمین زند آب: قاتاسا سو : qatasa su - ta - sa₂₀ - su

mu-ub-bi-ir-šu gur/mu-ub-bi-ir-šu/chu gur - ub/ul-bi/li-ir- šu/chu

gur ulirišu gurubirchu بیننده/اتهام زننده

bi-zu i-tab-ba-al ebi-sun idaba al/ : i/yigh- tab-ba/be ala : yightaba

ala

Ebi-su/sun igh-tab-ba al ebisun yightaba¹ ala خانه‌اش را به دست بگیرد

šum-ma a-wi-lam šu-a-ti hi ir - ma /

tuku₄ - ma a/u₄ kiši ulam/la₁₂ šu/chu- a/ya - ti

Tuxuma o kiši çu² ati

در صورتی که / سخن بافته شده (نقل شده درباره) آن مرد هست اتهام انداز (او چوآتی)

ilu Narum An/ulu ark-kulaar An/ulu ark-kulaar ulu arkulaar

رودخانه جاری/مادر

u-te-ib-bi-ba-aš-šu-ma gum - te/ten

yip/diri₂ - pi/kaš/gaš - ba aš/geš₄ - šu - ma gumte از غرق شدن/ مرگ انجام داد گذشتن

yipiba ašuma ؛ gumten diri₂ gašba³ geš₄-šu-ma : gümten⁴/qumdan diri gaç-ba/ma

keçmə

¹ - <a, i> səs dəngəsi

² - ço ati : itiham atan

³ - Old Turkic: qač- (Orkh., Yen.), Karakhanid: qač- (MK, KB), burda " ba : ma " dəyişməsi var : qaşba/qaşma

⁴ - olabilər gümləmək " qumlamaq " dən yaranmış, burda su dibindəki quma dəymədən tutlabilər

از مرگ زنده فرار کردن و گذشتن

چنانچه قبلا ذکر شد احتمالا واژ "گومله مه ک : کشتن، مرگ" از "قوملاماق : در زیر شن کردن" گرفته شده و در اینجا شاید هم از برخورد به "قوم : شن" زیر آب رودخانه آمده است

iš-ta-al-ma-am iš-ta-al-ma ulam / gu₄ : gur

iš/ich/kum₅-ta-al/ala₃- ma ulam/gu₄ ich-talma ulam /kur/ gu₄ : gur

از داخل شدن/بیرون آمدن :

Kum talma : qum dəlmə gör , iç talmaa gu₄ : iç talmaa gör

شن سوراخ شدن(خارج شدن از شن و ماسه کف رودخانه) اتفاق افتاده

به هم زدن/ آشفته کردن داخل رودخانه(غلبه بر رودخانه) اتفاق افتاده

ša e-li-šu ša/aša/ara eg-li-šu/chu Ša/aša/ara eg - li - šu

aša/ara eglišu

گشاید جرم، در میان است جرم، از حد رد شود جرم

ki-iš-bi id/et-du -hum/u ki/dir/gu₁₄-iš-bi/šu₁₃ et-du-u (etdu^yu

: etdi^yi) deyirišbi / guiššu etduu : qoşşu etdi

جادو گری کرد/ حرف سرهم بندی انجام داد

id/it-da/le₁₀-ak/me₆ id-da yak id/ed - da/ta- yak-ak

edda yak / itleme (از اتهام گریخته) انجام دهد کشتن

ša ilu Naram ša/aša ulu/an ark-kulaar aša ulu arkulaar :

aša ulu arxlar رد شود از بزرگ رودخانه

iš/iši li-a-am iš/iši/ichi/šuš-li-ya/dur₅-ulam/am/kur

بیرون شود از درون / صاف برخیزد و قوی (از رودخانه) ¹şuşliya kur / ichiliya ulam

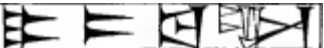
شوشلیا گور: صاف برخیزد و قوی

آن مرد اتهام زده شده نجات یافته از آب کسی است که اکنون صاف و قوی ایستاده است

 bit mu-ub-bi-ri-šu ebit/e/ebi gur-ub-bi/sa₁₈-ri/di₅-šu/chu

Ebit/ebi gur-ub-bi-ri-šu/chu ebi gurub sadišu خانه بیننده/اتهام زننده را

Görübsadišu : görüb satdışı : آنکه دیده و فروخته/لو داده

 i-tab-ba-al i/ig-tab/tal-ba/bi al

i/ig/yigh- tab-ba/be ala yighital-ba/be al/ala به دست بگیرد/بیغ-تابب(بیغیتب²) آلا

yığıtıba/yığıtıba ala

باز خوانی هارپر

33 šum-ma a-wi-lum 34 ki-iš-bi 35 e-li a-wi-lim^b id-di-ma 36 la uk-ti-in-šu 37 ša e-
li-šu 38 ki-iš-bu na-du-u 39 a-na^{ilu} Narim 40 i-il-la-ak 41^{ilu} Naram i-šu-al-^b lia-am-ma
42 šu-ma^{ilu} Narum 43 ik-ta-ša-zu 44 mu-ub-bi-ir-šu 45 bi-zu i-tab-ba-al 46 šum-ma a-
wi-lam^b šu-a-ti 47^{ilu} Narum 48 u-te-ib-bi-^bba-aš-šu-ma 49 iš-ta-al-ma-am/kur/gu₄ 50 ša
e-li-šu 51 ki-iš-bi id-du-u 52 id/ed/it/et-di/le yak/me : et yak / itleme 53 ša^{ilu} Naram 54
iš-li-a-am 55 bit mu-ub-bi-ri-šu 56 i-tab-ba-al

ترجمة هارپر

If a man chage a man with sorcery, and cannot prove it, he who is charged with sorcery shall go to the river, into the river he shall throw himself and if the river overcome him, his accuser

¹ - şuşliya gür

² - yığıtıba al : yığıtıba

shall take to himself his house (estate). If the river show that man to be innocent and he come forth unharmed, he who charged him with sorcery shall be put to death. He who threw himself into the river shall take to himself the house of his accuser.

ترجمة دكتور بادامچی

اگر کسی کس دیگری را به جادوگری متهم کرد ولی نتوانست اتهام را اثبات کند شخصی که اتهام جادوگری به او وارد شده به رودخانه می‌رود و او ردالی انجام می‌دهد ، اگر رودخانه وی را گرفت و مغلوب کرد اتهام زنده‌ی وی خانه‌ی او را تصاحب خواهد کرد، اما اگر رودخانه آن شخص را تبرئه کرد و او به سلامت گذشت کسی که به وی اتهام جادوگری وارد کرده کشته خواهد شد . شخصی که او ردالی رودخانه را انجام داد خانه‌ی اتهام زنده‌ی خود را تصاحب خواهد کرد.

باز خوانی نو

33 hi-ir-ma/ Tuku₅ma¹ a/u₄ kiši ulum/ nu₄ 34 dir-iš-sa₁₈ / gušen₆-šu₁₃/çu 35 eg-li a/u₄ kiši ul-im/le₃ id-di-ma 36 la/ula asuk/asut ti-yini-šu 37 ša/aša eg-li-šu 38 dir-iš-bu/lu-na-du-ghu : qu-iš -bur-na-dughu 39 a-na An/ulu ark-kulaar 40 i-il-la-ak / gi-il ula-ak / gil-il₁₀-la aka / id₅ - il₁₀- la- a₅ : gila aka/(idila) 41 An ark-kulaar/sular i-cha-al-li-ya ulam-ma 42 hi-ir-ma An ark-kulaar 43 yik-ta aša-su / qa₇-ta- sa₂₀-su : qatasa su 44 gur - ub/ul-bi/li-ir- šu/chu : gur bi-ir- šu / gur olirišu 45 ebi-sun i/ig/yigh-tab-bi₆/a al/ala 46 hi-ir-ma/ Tuku₅ma a/u kišila₁₂ šu/chu-a-ti/tig₄ 47 An/ulu ark-kulaar/sular/durular 48 gum-te yip-pi-ba aš-šu-ma / gum-ten diri₂- šu₁₃ - bi aš-šu-ma 49 ich-ta-al-ma ulam/kur/gu₄(gör) 50 aša/ša eg-li-šu 51 dir/ gu₁₄-iš-bi/ šu₁₃ id/et-du-hum/u : deyirišsa₁₈ / guiššu etduu : qoşşu etdi 52 id/ed/it/et-di/le yak/me : et yak / itleme 53 aša/ša An/ulu ark-kulaar/sular 54 ich-li-ya ulam/kur/gu₄ 55 ebit/ebi gur-ub-bi/sa₁₈-ri/di₅-šu 56 i/ig/yigh-tab-bi₆/a al/ala

çevirmə

33 hi-ir/əyir-mə (əyirmə)/toxuma a/o kişinu(kişinü) 34 deyirišsa/gušen₆-šu₁₃/çu 35 egili(əyili/əyri, Cürm, pis iş, kötü is) a/o kişile(kişilə) idima(etmə) 36 ula (ola) asuk teyinišü(ola asıq deyiliş : kəsin söz olmuya) 37 aša egilišu 38 deyiriš ulunaduğu / qoş burnaduğu (aša əyilişi deyiriş olunadığı: o kimsə ki ittiham ona vurulub/ qoş burnadığı: söz qoşub burduğu, cadu

¹ - tuxuma

etdigi) 39 ana (ona) an/ulu (böyük) arkulaar/sular (arxlar, sular) 40 gilla (gələ) –aka: axa / idila(edilə) 41An/ulu arkulaar/sular ichaliya ulama(böyük arxlar içəriyə ola/ girə) 42 həyirmə(əyirmə)/tuxuma ulu arkulaar/sular 43 yik/eg/ga7-ta aša/zur8-su2/sun yik/eg-ta aša/ša/zur/en -su/sun yikita ašasu¹ ; egita zur/en su² : Yıxıta aša su / egitə aša su / yıxıta zur su / egitə zur su / yıxıta en su / egitə en su /yıxıda ašasu (ašasu : su aša üstünə) / qa7 –ta- sa20 - su : qatasa su (büksə su) 44 gur - ub/ul-bi/li-ir- šu/chu : gur bi-ir- šu(görüb birşü) / gur olirišu (gör olirišu) 45 ebi-sun/si(ebi- si/sün) i/ig/yigh-tab-bi6 ala (yığıdıb ala) 46 həyirmə (əyirmə) /tuxuma a/u(o) kişila¹² ço ati /tig⁴ 47 ulu arxlar/sular/durular 48 gum-ten (gümtən) diri2- šu¹ 3 - bi/sa¹⁸ (dirişüsə : diriləşsə) aš-šu-ma (aşma) 49 iš/ich-ta/da -al-ma kur/gu⁴ (içdəⁿ alma ola gör) 50 aša egilišu (açə/aşa əgilişu : açəⁿ əgilişü / əyirişi) 51 dir-iš-sa¹⁸/qu-iši-šu id-du-u : deyirişsa (deyirişsə)/ goşšu (qoşma) edüü (etdiyi) 52 ida/ete yak : edə yax/itileme (itirmə) 53 aša ulu arxlar/sular 54 ich-li-ya ulam/kur/gu⁴: içəriyə gör 55 ebi gurub sadişu : ebi görüb satdışu⁴ 56 yighi/ig/i-tab- bi6 ala (yığıtıb ala : yığı-tab-bı ala : yığı-ta/ı-bı⁵ ala, yığıtmaq felindən gəlmədir)

ترجمه

33 Həyirma / Tuku⁵ma (اییرمه/توخوما) 34 a/u⁴(o) kişinu(kişinü) (آن مرد را) 35 deyirişsa/ gušen- šu¹³/çu (deyirişsə/qoşənçu : qoşənçi) (جروم) egili (جرم) a/u⁴(o) kişinu(kişinü) (مردی را) edema(etmə) (بکند/بزند) 36 ula/la asuk teyinišu(ola asıq deyinişi) (ن تواند) 37 aša egilišu(aşa əgilişi) 38 deyiriş ulunadugu(deyiriş olunaduğu)/ qoş burnaduğu(qoş burnaduğu) (کسی که جرم جادوگری بر وی افکنده شده) 39 ana(ona)⁶ (به او) an/ulu arkulaar (انجام گردد) (edilə) : (idila) 40 gilla(gələ) –aka / id⁵ - il¹⁰- la- ak/a⁵ : (idila) (رودخانهی مادر/بزرگ) 41 An/ulu arkulaar(arxlar) (رودخانه بزرگ جاری/مادر) ichaliya ulama(یچəriyə olma) (داخل شود) ۴۲

¹ - yıxıda ašasu

² - egita zur su / egita en(ən : böyük) su

³ - ço atmaq : söz qoşmaq, ço/çav : uca səs, hay, sav

⁴ - satdışu : satdığı, əkə baxmayaraq kök nən dil yapısı türk dilinə uyğundur

⁵ - yığıtıbı, gramer baxımdan bu feil düz çıxmış çünki o işi hakimiyyət admalı əli nən etdirir

⁶ - این شکل ana از لغت " اونا : به او " در متون باستان درست شبیه کاربرد " آنده، آندا ، آندان : سپس، پس از آن، آن وقت " در دیوان الغات التترک و حتی دویبتی های شیخ صفی الدین اردبیلی است :

آنده پائشان بُرم # چون خاک چون گرد : نگاک پیره ترک مست عشق، مهدی حسنی، فصلنامه تخصصی مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک، شماره ۱

نگا کنید : anda, andan ; دیوان الغات التترک ، ترجمه دکتر صدیق ، چاپ اختر ، تبریز ۱۳۸۳ ، ص ۱۲۹

həyirmə (əyirmə)/tuxuma An/ulu arkulaar (arxlar) (رودخانه‌ی بزرگ جاری/مادر) 43 yikita aşasu (او را خم کند و رویش آب بریزد/خم کند او را آب قوی) /qatasa su (egidə ən su) /egita en su (yıxıda aşasu) (به دست) (yığıtıba (yığıtıb ala) 44 görüb birşü / gör olirişu (بیننده/اتهام زننده) 45 ebisun (خانه‌اش را) yighitaba (yığıtıb ala) 46 həyirmə(əyirmə)/tuxuma (نقل شده، بافته شده) a/u(o) kişila(kişilə) (آن مرد باشد) chu atig(ço atiq) (رودهای/آب های جاری) 47 ulu/Ana ulu arxlar/sular/durular (متهم وارد شده/چزو آتیق) 48 gute ibib aşuma/ gum-ten(gümtən) dirişusa (dirişüsə : diriləşsə) ašşuma (aşma) (گرفته شدن اتفاق افتد را) 49 iš/ich-ta al-ma kur/gu₄ (içdəⁿ alma ola gör) (از مرگ زنده شده و رد شود) 50 aša egilişu (açə/aşa əgilişu : açəⁿ əgilişü / əyirişi) (زننده تهمت) 51 dir-iş-sa₁₈/qu-işi-şu id-du-u : deyirişsa(deyirişsə)/ goşşu (qoşu) (جادوگری/ورد خوانی) 52 ida/ete yak : edə yax/itileme(itirmə) (بکشد/بکشند) 53 ša/aša ulu/An sular/arxlar (رد شود از رودخانه قوی) 54 ich-li-ya ulam/kur/gu₄: içəriyə gör ; (به داخل شهر) 55 ebit/ebi (خانه‌ی) ebi gurub sadişu : ebi görüb satdışu (خانه اتهام زننده) 56 i/ig/yighi-tab- bi₆ ala (yığıtıb ala : yığıtı-tab-bı ala : yığıtı-ta/ı-bı¹)yighi-tabı₆/a- ala (به دست بگیرد)

اگر مردی بگوید جرم مردی را که کرده و نتواند آن را ثابت کند(برساند) ، کسی که جرم گفته شده در باره او، به رود خانه آمده و خود را درون رود جاری بیفکند، اگر رودخانه جاری او را غرق کند اتهام زننده خانه او را به دست می گیرد ، اگر آن مرد متهم از رودخانه زنده بیرون بیاید تهمت زننده را بکشد/بکشند و از رود خانه رد شده وارد شهر شود (را وارد شده به شهر ببین) و خانه اتهام زننده را در دست بگیرد.

نکته: کلمه را هارپر با تلفظ (kişbi) آورده که متشکل از سه علامت

(gu₁₄/ku₁₁/dir) ، (iṣ, iṣi) ، (bi) است، این کلمه را هارپر «جادوگر» معنا کرده ، این کلمه با تلفظ (gušen₆-šu₁₃/çu³ و dirişisa²) می تواند "دئییریشیسا و قوشنچی : قوشانچی" در معنای «کسی که می‌گوید/کسی که ورد می‌خواند/کسی که ورد می‌سازد/کسی ورد ساخته و سپس با لحن خاص سخن را می‌پیچاند» را نیز داشته باشد. جالب است که اصطلاح "سوز قوشماق" در ترکی آذربایجانی نیز هنوز هم رایج است.

¹ - yığıtıba, gramer baxımdan bu feil düz çıxmış çünkü o işi hakimiyət admalı əli nən etdirir

² - deyirişsə

³ - qoşançı : qoşançı

⁴ - söz qoşmaq

نکته: (eg-li a kiši ulim id-di-ma) آگیلی او کیشی اولیم ایدیمه^۱
 «جرم را آن مرد شده انجام دادن»، (egli) که امروزه به صورت (əgri : آگری/آیری) به معنای «کج/ بدی» مورد استفاده است که تبدیل (L) به (R) طبق آواشناسی در طول زمان مورد قبول بوده و در مقابل (igi/iyi) با معنای «راستی/خوبی» است.

نکته: سطر با تلفظ (aša eg-li-šu) با معنای «کسی که مورد اتهام است/جرم به او نسبت داده شده» و سطر بعدی با تلفظ (deyiriš/quši) «دئییریش ائلیین/دئییریش یاپونادوقو/یاپونادوقو، قویشی بورنادوقو^۲» با معنای «عمل گفتن/وردخوانی/جادوگری انجام داده» نشان را که هارپر با تلفظ (bu/pu) آورده دارای تلفظ (lu/ulu) نیز است شکل این نشان مانند نماد یک انسان/شخص است که در متون اکدی، سومری و ایلامی با تلفظ (lu/li) آمده با معنای «شخص و انسان» آمده است. در هر صورت هر دو خوانش در ترکی امروز به یک معنا هستند. burnadugu/ ^ulunadughum /^{ya}punadughu بورنادوقو/اولونادوقو/یاپونادوقو

نکته: سطر ۳۹ به صورت آمده که هارپر با تلفظ (a-na ilu Narim) آورده که امروزه (ana/ina) به صورت پسوند در ترکی مورد استفاده است که در اینجا به معنای «به» به کار رفته ، گؤزونه^۴ «به چشمش» ، یانینا^۵ «به پیش او» ، برای نشان هارپر تلفظهای (a/mu) را آورده و چند ترکیب همراه این نشان تلفظهای گوناگونی را به دست می‌دهد که از لیست نشانهای آخر کتاب پرفسور هارپر می‌آوریم .

¹ - əgli/əyri o kiši olum edimə

² - bur₁₂

³ - qoşı burnaduğ

⁴ - gözünə

⁵ - yanına

204			a, mû
			nâru
			nâru Purattu
			ugaru
			eḫlu
			Ašur

این نشان با معنای آب و رودخانه در متون اکدی، ایلامی و سومری مورد استفاده بوده و در اینجا هم می‌تواند تلفظ (ark) و (ak^1) را نیز داشته باشد که "آرک : آرخ : جوی آب، آک : آق : آخ : جاری شدن آب و ریشه لغت آخماق

" در ترکی هستند. در لغت نامه پنیسلوانیا دو نشان در کنار هم را Ugu_2^2 : " سرزمین دارای آبیاری،

آبیاری شده " خوانده اند در حالیکه مهمترین خوانش نشان اول ♠♠ a و همچنین $E_4/Er/Duru_5$... هستند که

خوانش " دورو : شفاف " نیز همراستا با ترکی است، نشان دوم تلفظ های ka /gu₃ دارند و روی هم به صورت " aka ، agu³ " خوانده می شود که با ریشه فعل " آقماق، آخماق : جاری شدن" مرتبط هستند. در ادامه لغات مرتبط با آن از دیوان الغات الترك^۴ را می آوریم : " aqın : سیل " ، " aqım suw : آب به اندازه ای که جاری شود " ، " aqıtğan : جاری سازنده "

نکته: نشان از ترکیب دو نشان (ku) و نشان جمع به صورت X ضربدر که تلفظ (laar) را دارد ساخته شده که در مجموع می توان آنرا (kular) نیز خواند که در ترکیب با نشان بالا میتواند صدای akular/arkular/arhular با معنای «رودخانه» را داشته باشد. این نشان می تواند تلفظ (halira/kalira) را نیز داشته باشد چون نشان (hal/kal) در میان نشان (ra) دیده می شود که در این صورت تلفظ (arkalira) به دست می آید که به تورکی امروز به معنای «به رودخانه» است، البته همین نشان تلفظ (duru₂/suh⁵، su₅)

1 - ریشه لغت آکماق / آخماق : جاری شدن

2- نشان gu₂ در لغت نامه پنیسلوانیا با آنچه در خوانش u-gu₂ لحاظ کرده اند متفاوت است و در واقع در حین خوانش دچار اشتباه شده اند.

3- در گنجینه لغات زبان اورارتویی از ریشه " ag " با افزوده شدن پسوند فعل ساز اورارتویی " U " ، لغت " agu " هدایت کردن آب در داخل کانال، جاری ساختن در کانال ساخته شده است که لغت اورارتویی " aqarqi " :پیمانه مایعات " نیز با آن مرتبط است. نگا ک اورارتوها و ترکان باستان، حسنی، چاپ اول ص ۱۶۹

۴۔ نگاک اور ارتوہا، حسنی، لغت نامہ ص ۱۷۸

5- این نشان برای توضیح "دفع آبکی، اسهال" نیز آمده که ارتباط فکری نگارنده آن با "آب" مشخص است.

هم دارد که با قرار دادن آن در کنار نشان نشان جمع به صورت X ضربدر که تلفظ (lar) را دارد، لغت (durular/Sular) در مفهوم "آب ها، رودخانه، آب های شفاف" را می توان مشاهده نمود.

نکته: نشان را هارپر با تلفظ های (an/ilu/šamu/tingir/el₃)^۱ آورده این نشان در این سطر می تواند تلفظ (ulu) را با معنای «جاری» نیز داشته باشد، اولو در زبان ترکی امروز به معنای «بلند مرتبه و شدن / راهی شدن» به کار می رود. تفاوت تلفظ های (ilu/ulu) شاید تغییر لهجه ای بوده باشد.

نکته: در سطر که هارپر با تلفظ (i-il-la-ak) آورده و آن را «برود» ترجمه

کرده (shall go to the river)، نشان دارای تلفظ های (i/yig/ghi) و نشان دارای تلفظ های (ak/aka/aq/aqa) هستند، این سطر را می توان به صورت (gi-il ulak/gilak / gila -aka) نیز خواند با معنای «بیاید»، بیاید به رودخانه و داخل رودخانه سرازیر شود: "gila aka : gilə aka/axa : گله آخا" و نیز به صورت (edilə) : (idila) : id₅ - il₁₀- la- ak/a₅ یعنی انجام شود که در مفهوم انجام حکم خواهد بود و با آمدن در کنار قسمت قبلی که آمده an/ulu arkulaar : رودخانه های بزرگ، در مفهوم انجام حکم رودخانه های بزرگ یعنی در آب انداختن خواهد بود

نکته: البته نشان را که هارپر با تلفظ (il) آورده از ترکیب سه نشان (hi-laar-ik) ساخته شده اگر این ترکیب را در نظر بگیریم تلفظ این ترکیب (ilaarik) می شود که کل سطر چنین خوانده می شود (gilaarik ulak) با معنای «آمدن شدن/بیاید».

نکته: سطر ۴۱ را هارپر با تلفظ ilu i-cha/ša-al-li-ya ulam-ma Naram i-ša-al^b li-a-am- ma آورده که به صورت زیر هم می توان خواند ulu ark-k/sulaar، کلمه (ایچالیا) که امروزه به صورت (ایچریه^۲) در ترکی به کار می رود درست همان معنایی که منظور هارپر است می رساند یعنی «به داخل شدن»

¹ - elûm ("upper"), elûm ("tall, high"), šamû ("sky"), šamûm ("rain"), Ānum : god, diğir : dinggir :
 ("god"), iltum ("goddess")

² - içəriyə

i -cha/ša/ça- al - li - ya

نکته : نشان که هارپر با تلفظ (am) آورده دارای تلفظ های دیگری (ulam/lam /ama₂) نیز

است ، این نشان در نوشته های ایلامی^۱ به معنای کشور ایلام به کار رفته که در سومری متشکل از دو نشان gud/gu₄^۲ در مفهوم " گاو نر " که شبیه لغت " quduz " یعنی گاو وحشی" در دیوان الغات الترك است و نشان mad /mat /gur₁₆/kur در مفهوم " کوه، مشرق) چون ایلام در شرق سومر و سرزمین مرتفع تر از سومر بوده است^۳، سرزمین " که در خود ایلامی " اوجا " و کتیبه پارسی داریوش که احتمالاً دخیل از زبان ایلامی بوده " هوجا " گفته شده، البته در سومری مملکت ایلام را با نشان و خوانش " nim " آورده اند که این نشان خوانش های دیگری نیز دارد : " deh3, dehi3 , dih3, elam, enim, nam3, nem, ni7, nima, nu3, rum3, " " tehi3, tu8, tum4 " که در این میان تلفظ " Dih " که در سومری در مفهوم " علف هرز خاردار و سرتیز، آشفتگی " می باشد بسیار شبیه تلفظ لغت ترکی " دیک " ؛ خیلی بلند، برجسته " در گویش محلی ترکی آذربایجانی است که کاملاً همراستا با لغت " اوجا : محل بلند " می باشد و شاید اگر در بین محققین سومری یک تورکولوگ یا شخص معتقد به تئوری بومی بودن ترکان در منطقه ما و حول آن حضور داشت به این قضیه دقت می نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

^۱ - البته لازم به ذکر است که این نشان در سومری در مفهوم " گاو وحشی، گاو " نیز خوانده می شود و مورد جالب این است که در دومین ورژن لغت نامه پنیسلوانیا قبل از آن شاهد استفاده از علامت " دینقیر " و نیز " gud ، دسته بندی مخصوص گاو، واژه نزدیک به قودوز : گاو وحشی" نیز هستیم که احتمالاً دلیل این نگارش توسط کاتبان بعدی سومری را باید در داستان " نر گاو عظیم آسمانی " در داستان گیلگمش جستجو نموده و آن گاو را مرتبط با کشور عیلام/ ایلام باستان معاصر سومر دانست.

^۲ - دقت گردد نوشتار gud در کتیبه ها قدیمی تر است و در واقع gu₄ از کوتاه شدن آن به دست آمده که بعدها در اورارتویی هم به کار رفته و حتی واژه " گاو " در فارسی دری هم یادگاری از آن می باشد. جهت کسب اطلاعات بیشتر نگا ک ایلامیکا، مهدی حسنی اردبیلی – محمد قره زاده شریبانی چاپ شده در نشریه " فرهنگ جامع "، شماره ۲۲، بهار ۱۴۰۳، تیریز ص ۱۵۱

^۳ - با دقت در این دو نشان می توان به اهمیت گاو نر در ایلام پی برده و ریشه داستان گاو نری که به جنگ گیلگمش فرستاده شد را همانند انکیدو (انکیدو در ماجرای عزیمت به جنگ به همراه گیلگمش به ایلام برای جنگ با قوم بابا به حضورش در ایلام اشاره نموده) در سرزمین ایلام جستجو نمود

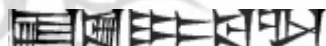
^۴ - dik : çox yüksəs, Uca

به هر حال این کلمه به معنای «شدن/حرکت کردن» در اینجا به کار رفته که با پسوند (ma) به معنای «به» که امروزه به صورت «گیرمه/گنتمه» به کار می رود. (اولما/گنتمه) در اینجا به معنای به داخل رودخانه شدن/رفتن را می رساند.

نکته: سطر ۴۳ که هارپر با تلفظ (ik-ta-ša-zu) آورده و (overcome) ترجمه کرده با معنای «چیره شدن» یعنی «اگر رودخانه بر او چیره شود»، yikita

در ترکی امروز به معنای ²yixida «یخیدا: به زمین زدن/چیره شدن» به کار می رود که احتمالاً منظور این کلمه اکدی نیز همین است و در قسمت دیگر با تلفظ (aša su/ša su) که "آشا سو: آب از رویش رد شود" از ریشه aşırmaq در مفهوم "چپ کردن، کشتن" می تواند به کار برده شود. پس می توان این سطر با سطر ۴۲ را چنین ترجمه کرد «در صورتی که رودخانه جاری بر وی چیره شده و او را بکشد».

البته می توان آن نشان ها را به صورت qatana : (ga₇ - ta- na₅ - su) : qatlana : su در مفهوم "آب چپش کند، زانویش را خم کند، تسلیمش نماید" در مقابل رودخانه و مردن ترجمه کرد، البته که بهزادی صاحب لغت نامه فرهنگ آذربایجانی فعل "قاتلانماق: تا شدن، خم شدن، دولا شدن، پیچ خوردن، پیچانده شدن و...^۳" آورده و در دیوان الغات التترک در مفهوم "میوه و بار دادن" در گویش های ترکان قیچاق، یمک و اوغراق آمده است که در حقیقت نشان از خم شدن شاخه های درخت از سنگینی میوه و ثمر آن می تواند باشد و وجود آن در زبان ترکی آذربایجان نشان از تأثیرات قیچاقی است.

نکته: در سطر ۴۵ ستون ۵ که تلفظ آن را هارپر چنین آورده است (bi-zu i-) (tab-ba-al) هارپر در اینجا برای نشان تلفظ (bi) را آورده و آن را «خانه» معنا کرده است، در متن قانون از نشان در معنای «خانه» با تلفظ (E) و (bitu) نیز استفاده شده است که از لیست هارپر می آورم که در اکدی نو تبدیل به نشان شده که در ایلامی پرفسور هلك تلفظ o, bitu (hum/u) را به آن داده است که معنای «من و خانه^۴» را می رساند، برای نشان بالا می توان تلفظ های

¹ - olma/ getma

² - از ریشه yixmaq

^۳ - نگاک فرهنگ آذربایجانی-فارسی، بهزادی، ۱۳۶۹، تهران، نشر دنیا، ص ۷۹۳، قاتلانماق و "دیوان الغات التترک، ترجمه سی، اوچونچو جلد، چنورین بسیم آتالای، صص ۱۹۶ و ۱۹۷؛ پیچاق قاتلندی"

^۴ - لازم به ذکر است که در برخی گویش های آذربایجان شاهد کاربرد واریانت "او: ۆ" به جای ائو: خانه هستیم که با خوانش پرفسور هلك همخوانی دارد و احتمالاً مخفف شده hōb/ōb بوده که با واریانت hum آن که شبیه home در انگلیسی است نیز با امکان تغییر آوای "ب و م" شباهت دارد که از شبیه سازی های سایت ریشه شناسی اتیمولوژی آنلاین همانند امریکن هریتاج و اتیمولوژی آنلاین قوی تر به نظر می رسد.

(eb/ebit/huw/hum/uw¹) را در نظر گرفت که همه در زبان های امروز معنای خانه را می رسانند. در مجموع سطر بالا را چنین می توان خواند (ebi-su/sun/si yigh-tab-ba al) با معنای «خانه اش را به دست بگیرد»، البته چون نشان (i) در میان نشان های سومری دارای تلفظ های (ig)،(gi)؛ نشان دارای تلفظ "dib" و نشان

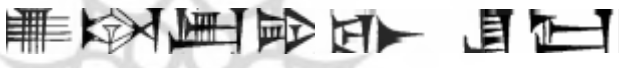
نیز تلفظ bi₆ دارد پس می توان آن را اینچنین نیز خواند :

(ebi-sun/si gi-dib-bi ala) : ebisun gedibbi Ala : «خانه اش را برود و بگیرد»

نکته : در سطر ۴۶ کلمه (šu/chu-a-ti/tig₄) با معنای «مورد اتهام/متهم» آمده که نشان (chu) به معنای شایعه که امروزه نیز در بین مردم در گفتگو به کار می رود، چو/آتماق/چو انداختن^۲، در مجموع تلفظ و معنای

سطر ۴۶ می شود (hiirma- a/u₄ kiši-la₁₂ chu atig) :

hi-ir-ma/ Tuku₅ma a/u kišila₁₂ šu/chu-a-ti/tig₄³ : «نقل است درباره آن مرد مورد اتهام»

نکته: سطر ۴۸ که می توان آن را با تلفظ های (gum-) (te-ib-bi-ba aš-šu-ma) و (gum-te yip-pi-ba aš-šu-ma) با معنای «از مرگ گذر کردن/گومیته یاپیبا آشما^۴/گومتیببا^۵ آشما» و همچنین " gum-te/ten diri₂ -šu₁₃ - sa₁₈ aš-šu-ma " : gūmtən dirišūbsa₁₈ : aşşuma : گومتن دیریشوشه^۶ آششوما : (قومدان/ گومدن دیریشیب/دیریشیب آشماق : از مرگ زنده شدن و گذر کردن " خواند.

۱ - جالب است که تلفظ های ev,av و ö هنوز هم در مناطق مختلف آذربایجان برای خانه رایج است و ریشه لغت oba : ابا را نیز باید بر آمده از همین ریشه قدیمی eb دانست

۲ - از ریشه "چاو : صدای بلند " لغات چاوش (خواندن آواز با صدای بلند در پیش قافله یا زوار، در لغت نامه معین ترکی بودن لغت قید شده)، چوقول (پیچیدن سخن در بین همه، شایعه)، tiau (گفتن، صحبت کردن در اورارتویی) نیز با آن مرتبط هستند و حتی در کتاب دده قورقود نسخه گنبد- تبریز نیز شاهد کاربرد آن هستیم : چوقول باشی ایاقلارونگ آغزیندانگ چوقوللارونگ.

جهت مطالعه بیشتر نگاه اورارتوها و ترکان باستان، حسنی، چاپ اول، ۱۳۸۹، نشر قالان یورد، مدخل، پاورقی ص ۲۱، لغت اتروسکی Xavex
 ۳ - چنانچه می دانیم یکی از واربانته های قدیمی لغاتی که با " آ، او " شروع می شود همراهی با " h : ه " بوده است که این قاعده هنوز هم در گویش ترکی خلجی باقی مانده است و حتی ما برآنیم که ادعای سایت مشهور ریشه شناسی امریکن هریتاج و لغت نامه وبستر کالج، در ربط دادن واژه hērōēs در لاتین که شکل جمع لغت hērōēs و نیز گونه های آوایی hē'rōs و hē'rōēs در یونانی به ریشه Ser¹ در مفهوم " 2.protect, hērōs : protector " مرتبط هستند و در ردیف واژگان " طبق نظر pokorny ربطی نداشته و با واژگان " hara, hurt, har در مفاهیم میدان جنگ، مبارزه کردن و جنگیدن " مرتبط هستند و در ردیف واژگان " اورارتویی ere : شاه، euri : آقا و حاکم، aršu : حکومت کردن، arše : پسر، arsi : تجسم قدرت و شجاع " و " ترکی haraol : سربازان پیش آهنگ، hara : غوغا- فریاد- مهیب " و حتی " مجاری hare : میدان جنگ، harcolni : جنگیدن، مبارزه کردن " مرتبط و هم ریشه می باشند که در کتاب " اورارتوها و ترکان باستان " بررسی نموده ایم و در واقع همگی برآمده از ریشه کهن er : مرد در ترکی هستند که حتی در " سومری نیز به صورت های eren₂, erin₂ در مفهوم لشکریان و مردم " قابل ردیابی است.

<https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=hero>

۴ - gūmitə yapıba aşma

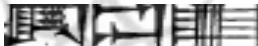
۵ - gūmtəyibba aşma

۶ - dirišūsa : diriləşsa

(gümmitən : gummiten) می تواند معنای «از اعماق، از مرگ» را نیز داشته باشد که منظور از اعماق رودخانه بیرون آمدن باشد. در اینجا چنانچه قبلا هم بررسی نمودیم واژه güm : مرگ، مردن احتمالا برآمده از qum : شن و مرگ، دفن شدن در شن و ماسه، غرق شدن در ته ماسه ای رودخانه باشد و گم شدن در فارسی دری هم با آن مرتبط است.

نکته: سطر ۴۹ با تلفظ (iš/ich-ta/da -al-ma ulam) به معنای «از درون شدن/بیرون آمدن» آمده با در نظر گرفتن سطر بالا می توان ای چنین ترجمه کرد «بر مرگ چیره شده و از داخل رودخانه بیرون بیاید»، içtə(n) alma ulam : ایچته(ن) آلمان اولام.

نکته: سطر ۵۰ با تلفظ (aša/acha eg-li-šu) به معنای «زننده اتهام جرم» آمده. Açaⁿ əgilişu/ əyirişi : آچا/آشا اگری اولماقی بیرینین اوستونه ، باز کند/بیندازد کج بودن را روی کسی/ آچا اگیلیشو : اتهام زدن را به کسی بگشاید.

نکته: سطر ۵۱ با تلفظ (dir-iš-bi/qu-iši-bi id/et-du-hum/u) و با ترجمه «گفته شده /ورد خوانی کرده/جادوگری انجام داده» etduu : (id/et-du-hum/u) : با معنای «انجام دادن» امروزه نیز مورد استفاده است ، نشان (hum) را هارپر با تلفظ (u) آورده که در صفحات پیش آن را آورده ایم این نشان با نشان (gum) فرق دارد در این نشان دو میخ بالا و پائین امتداد دارد و دو میخ وسط قطع شده است در صورتی که در نشان (gum) هر چهار میخ افقی و عمودی امتداد دارند.

نکته : آخرین کلمه قانون شماره ۲ : است که هم تصویر ارائه شده توسط هارپر هم مطابق با لغت نامه پنسیلوانیا را آورده ایم که متشکل از ، i/yi/yigh ، ، tab ،

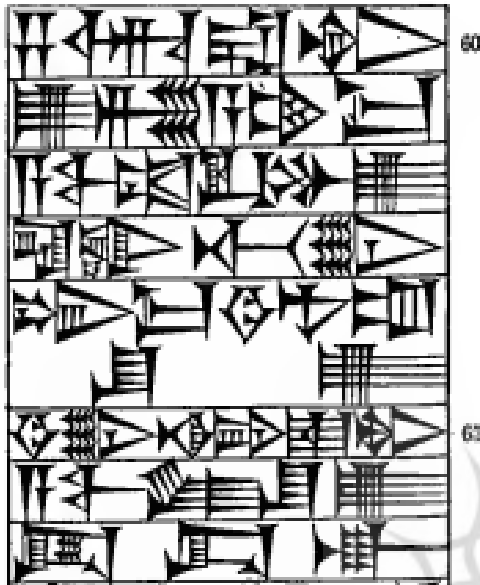
bi₆ /ba/be₄ ، al/ala₃ است که می توان آن را به صورت " yigh-tab- bi₆ ala " : " yığıtıb/yığıtıbı ala خواند که از فعل yığıtmaq و مطابق با گرامر ترکی است که نشان می دهد فعل " yığıtıb : جمع آوری نمودن همانند ساختار " آغلادیب^۱ " از صرف بیغیتماق^۲ " و سپس فعل " ala : آلا : بگیرد از صرف

¹ - ağıladıb

² - yığıtmaq, yığıtıb

آلماق^۱ " در کنار هم در مفهوم اینست که دارایی های خانه فرد اتهام زننده به توسط فرد نجات یافته از رودخانه (متهم) جمع آوری و سپس گرفته می شود.

قانون شماره ۳ ستون ۵ سطر ۵۷ تا ۶۷

Harper : šum-ma a-wi-lum

hi ir - ma/ Tuku₅ma² a/u₄ kiši - ulum/ num(nun) /nem³

۱

H: i-na di-nim

i - na deyi / de/te - nim/tu₈/dehi : ina⁴ detu/dedehe

¹ - almaq, ala

² - tuxuma

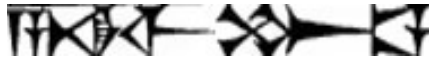
³ - toxuma o kiši nen(nən) / nun(nün)

⁴ - Divan və Qutadğubilik içrədə çağdaş ənmək feli " in-mək " gəlmiş :

ol tağdan kudhi indi : آل تاغدن قۇدی یندی : o dağdan quzeyə əndi (Divan) , ajunga aba inmişində bərtü(Qutadğubilik,Cəfərli s74)

: dünyaya adəm yendiyindən bəri

سخنی که در این باره گفته : ina detu/dedehi/(dediyi)

H: a-na ši-bu-ut

a - na ši/chi - bu/lu /dur₇- ut/la₇ (a-na chi-lu-ut/ ši-bu/dur₇- /ut/la₇)

(fهمیده شود، درک شود) anašidurla(anašidurula)

H : sa-ar-ra-tim

Sa/asa - ar - ra - tim/tam₃ (asaratim / sərətım/sərətəm¹) بگسترانم/رسیدگی کنم

H : u-zi-a-am-ma

gum/gu- zi/zig₃ - a/ya ulam/am/gu₄- ma (gumziqa/ziya ulama/gu^yma²)
 رشوه /قوم زیقا/زییا - اولاما/قویما/ پنهان از چشم

gumziqa(qumzığa) quma(qoyma)

H: a-wa-at ik-bu-u

a/u₄ -kiši at - ik -ulu/bu-ghum/gu₁₅ (u kiši atik ulughum/ulughu) مردی که اتهام زده

H: la uk-ti-in

Ula/la asuk ti/te₆/de₉ - ini (ula asuk/asut teyini/deyini) حرفش را ثابت نکند

H: šum-ma di-nu-um šu-u

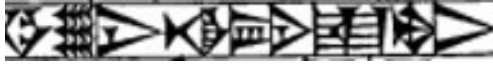
<https://archive.org/details/divanu-lugatit-turk/Divan%27u%20Lugati%27t%20T%C3%BCrk%2001/page/n61/mode/1up>

¹ - Sərmək kökündən : از ریشه سرمک، گستراندن

² - qumzığa qoyma : قومزığا قویما

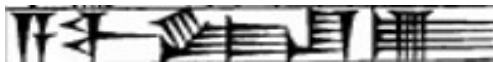
Hi ir/Tuku₅ - ma deyi-nu - um/u₁₆ -chu - gum/gu (hiirima¹ deyinum₁₆ chughu)

بافته شده گفته اش /شکایتش/ شهادتش

H: di-in na-bi-iš-tim

گفته اش فهمیده شد / گفته اش² (deyini anališdi/aşkırılışdi²) deyi -ini na/ana /aş + ki/kir -bi/li - iŝ - tim/di₁₁ بر ملا شد

H; a-wi-lum šu-u

a/u₄ kiši ulum - chu - ghum/gu₁₅ (a/u₄ kiši ulumchughu³) مرد انجام دهنده

ak-da-H: id

id/it-da/le₁₀-ak/me₆ : Id - da yak (ida yak⁴) / itleme کشته شود/ نابود گردد

باز خوانی پرفسور هارپر از این قانون

57 sum-ma a-wi-lum 58 i-na di-nim 59 a-na ši-bu-ut 60 sa-ar-ra-tim 61 u-zi-a-am-ma
 62 a-wa-at ik-bu-u 63 la uk-ti-in 64 šum-ma di-nu-um šu-u 65 di-in na-bi-iš-tim 66 a-
 wi-lum šu-u 67 id-da-ak

ترجمة هارپر از این قانون

If a man, in a case (pending judgment), bear false (threatening) witness, or do not establish the testimony that he has given, if that case be a case involving life, that man shall be put to death.

¹ -həyirmə(əyirmə), Toxuma

² -aşkırlaşmaq : aşkırlaşmaq = açıb qırmaq ؛ آشقیرماق

³ - o kişi olumçuğu : از کیشی اولومچوغو

⁴ - edə yaq/yax

ترجمه دکتر بادامچی

اگر کسی در یک پرونده حقوقی برای ادای شهادت دروغ حاضر شد و نتوانست کلامی را که گفت اثبات کند ، اگر آن پرونده راجع به مسأله‌ی زندگی است آن کس کشته خواهد شد.

باز خوانی نو از این قانون

57 hi ir-ma/ Tuku₅ma¹ a/u₄ kiši - ulum/ num(nun) /nem 58 i-na de/te - tu₈/dehi : ina²
 detu/dedehe 59 a - na ši/chi - bu/lu/ dur₇ - ut/u/la₇ 60 sa/asa-ar-ra-tim//tam₃ gum/gu-
 zi/zig₃ - a/ya - ulam/am/gu₄- ma 62 a/u₄ -kiši at - ik - ulu/bu-ghum/gu₁₅ (u kiši atik
 ulughum/ulughu) 63 la/ula? asuk teyi-ini 64 hi ir-ma deyi-nu-um/ u₁₆-chu-ghum/ghu 65
 deyi-ini na/ana/aš + ki/kir-bi/li - iš - tim/di₁₁ (deyini analiṣṣdi/aṣkirliṣṣdi ³) 66 a/u₄ kiši ulum-
 chu-ghum/gu₁₅ 67 id-da yak

çevirmə

57 hirima(həyirmə/əyirmə) / tuku₅ma(toxuma)⁴ a/o kiši-nün/nən 58 inə detu/dedehe(ənə dedu
 :dediyi) 59 anaşidurula 60 sərətım/sərətəm 61 qumzığa⁵ ulam- ma/gu₄ma(olama/qo^yma⁶) 62 o
 kiši atıq⁷ oluğu 63 ola asuq teyini⁸ 64 həyirmə (əyirmə)/toxuma deyinuçuqu⁹ (toxuma
 dedikodusu) 65 deyini yanaliṣṣdi (onun dediyi yan oldu/yalan oldu) / aṣkirliṣṣdi(aṣkırlaşmaq
 : aṣqırlaşmaq = açıb qırmaq ؛ اَشْقیرماق : آچیب قیرماق) 66 a/o kiši olumçuqu 67 edə yak/ itləmə

¹ - həyirmə : əyirmə, toxuma ki yun əyirmə, söz toxuma

² - Divan və Qutadğubilik içrədə çağdaş ənmək feli " in-mək " gəlmiş :

ol tağdan kudhi indi : ال تاغدن قذی اندی : o dağdan quzeyə əndi (Divan) , ajunga aba inmişində bərü(Qutadğubilik,Cəfərli s74)
 : dünyaya adəm yendiyindən bəri

<https://archive.org/details/divanu-lugatit-turk/Divan%27u%20Lugati%27t%20T%C3%BCrk%2001/page/n61/mode/1up>

³ -aṣkırlaşmaq : aṣqırlaşmaq = açıb qırmaq ؛ اَشْقیرماق : آچیب قیرماق

⁴ - toxuma, söz toxuma

⁵ - qumzığa sərnmək : gizlətmək : rüşvət alıb üstün basdırmaq

⁶ - qumzığa qoyma

⁷ - onun atıq oluğu(3ncu kimsə)

⁸ - asuq/asıq deyim, asıla deyim, asılmış deyim, kəskin olmayan söz

⁹ - deyilmiş çuqu, ço : çav : çaw : " yüksək səs, uca səs, ad, Şan, Şöhrət,Sav, Söz, Xəbər" ;

Urxun, Bilgə Tonyuquq : Bilgəsi çabışı bən ök ertim,

çuq : dedikodi

Divan : çawlanmaq, qalsın çawıñ yarıñqa : qalsın adlanmağın gələn günə

Qutadğubilik : Ğiyasollağat, Rampo

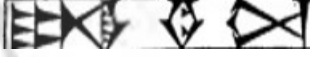
çuqul : چوقول ؛ Dədə qorqodun Günbət-Təbriz biçimində gəlmiş : " çoqul bası əyaqlarung ağzındang çuquklarung ", onu araşdırırlar "şahgüli, Azmun, Dr Sədiq" ancaq divan içrə ça/ço kökündən " çoqı : hay küy ؛ çağ çuğ qoptı : səs qalxdı, hay qalxdı ؛ çuğ qoptı : səs oldi ؛ çoğlamaq : fel heyvanın çıxırmaqı ؛ çoğılamaq : qışqırmaq, çıxırmaq " varımız.

ترجمه

فرودآید، وارد، در) 58 ina (توسط آن مرد) a/u kiši nen(nən)/nun(nün) (بافته شود) 57 Hiyirima/tukuma (فهمیده شود) (anašidurla) (پرونده اش/شکایتش/گفته اش) deyini/dedu (شود) saratim/səratəm(səratim/səratəm) (بگستریم، پهن کنم) gumziya/gumziga alama/ulama/quma (رشوه) la/ula¹ (اتهام زننده) atik ulughu (آن مرد) a/u kiši (گرفتن، در گل و لای گذاشتن، چشم پوشی کردن) hi irima/tukuma (بافته شده) (گفته اش را که) teyini (نتواند ثابت کند) asuk/asut (آن مرد) a/u kiši (برملا گردید) aškirlışdı (دروغ گفته باشد) deyini yanalışdı (گوینده/اتهام زننده) ulumchughu/chugum (انجام دهنده/اتهام زننده) ida yak/ itleme (itləmə) (کشته خواهد شد/ نابود شود)

آبیرمه/توخوما او کیشی نن، آنه دئدیگی، آناشی دورولا، سَرَتَم (سَرَم) قوم زیغا قویما(گیزلین/ رشوه آلمانی سَرَم گؤستریم، او کیشی آتیک اولوقو اولا آسوک تنبینی توخوما دئیینومچوقو، دئیینی آشکیرلشدی، او کیشی اولومچوقو انده یاک / اینتله مه

نقل شده/ بافته شده اگر مردی گفته اش جاری گردد و سخنش روان شود، پنهان کاری اش(زیرگل قایم کردنش، رشوه گرفتنش) را بگسترانیم، مرد اتهام زننده حرفش آویزان باشد و نتواند سخن بافته اش را اثبات کند و سخن دروغش آشکار گردد، آن مرد انجام دهنده کشته شود/ نابود شود.

نکته: سطر ۵۸ را هارپر با تلفظ (i-na di-nim) آورده و آن را (in a case) ترجمه کرده با معنای «در یک پرونده» کلمه (ina) امروزه در ترکی به صورت پسوند با معنای «به / در» به کار میرود که در اکدی هم به همین معناها به کار رفته (in) در انگلیسی نیز با همین معنا کار برد دارد که در حقیقت اینجا " in : این، ریشه فعل اینمک " در دیوان الغات التترک و قوتادغو بیلک است که معادل " آنمک : ənmək : پیاده شدن(یولدا آندیک)، وار شدن(کندین ایچینه آندیک) در ترکی آذربایجانی معاصر است و در اینجا آن را " اینه دئدو/ دئدنه(دئدیهی : دئدیگی) ina detu/dedehe : وارد شود/پیاده شود در این باره گفته اش، می توان خواند. در ادامه مثال های از دیوان و قوتادغوبیلک و نیز شکل های مختلف این ریشه را در گویش های مختلف ترکی آوریم :

1 - نکته : برای نشان هارپر تنها تلفظ (la) را در نظر گرفته این نشان در متن برای منفی کردن کلمات به کار رفته مانند آنچه در زبان عربی امروز رایج است ولی در مواقعی به معنای «باشد» نیز به کار رفته معادل «اولا» در ترکی است و با توجه به اینکه برای آوای " la " در اکدی امکان جایگزینی " ula " نیز وجود دارد، پس این خوانش امری درست می نماید.

(Divan¹) او داغدان قوزئییه آندی : o dağdan quzeyə əndi : آل تاغدن قُذی اِندی : ol tağdan kudhi indi

ajunga aba inmişində bəri : آجونقا آبا اینمیشینده برو : Qutadğubilik, Cəfərli s74) : dünyaya adəm
 yendiyyindən bəri : دُنیاپا آدم یَندِیگیندن (آندیگیندن) بَری :

en(orkhon-ouygh)², in-dial.en (turkish), in-in(tatar), en(middle turkic), en(azerbaidzhan),
 in(turkmen), khakassian(in), en(shor), en(shor), en(oyrat), ên(halaj), an(chuvash), enie(yakut),
 en- dial en(kazakh), en(noghai), in(bashkir), jin(gagauz), en(karaim), en(karakalpak),
 in(kumyk)

نکته: در واقع اینجا کلمه (di/de tu/ni/ : deyini/detu) امروزه در ترکی به معنای « گفتگو / دعا / یگومگو » به کار
 می رود که می تواند به جای شکایت نیز به کار رود که منظور متن «دعا/شکایت» توسط او است، چنانچه دئییشمک^۳
 / زبانی دعا کردن و دئیوشمک^۴/زد و خورد کردن

نکته: سطر ۵۹ را هارپر به صورت (a-na ši-bu-ut) به معنای «با شهادت» آورده
 که آن را می توان چنین نیز خواند (a-na ši/chi-bu/lu-ut) از کلمه (a - na ši/chi - bu/lu/ dur - ut/u/la^۷)
 (در ترکی می توان چند برداشت را داشت ، ana achilut ، به معنای «با باز کردن» ، ana ešilut ، با معنای «برای
 شنیدن» و a-na ši-dur-la : حرفی که به دیگران فهمانیده روشن گردد که از همه می توان معنای «شهادت دادن» را
 متصور شد.

نشان ši در لیست نشانهای هارپر دارای تلفظ lim نیز است.

172			ši, lim, lgl, 1nu igigallu
-----	---	---	-------------------------------

¹ - Divan, Besim atalay çevirməsi online : <https://archive.org/details/divanu-lugati-turk/Divan%27u%20Lugati%27t%20T%C3%BCrk%2001/page/n61/mode/1up>

² - با بررسی متون اصلی دیوان و قوتادغوبیلیک مشاهده گردید که لغت نامه استارلینگ دچار اشتباه شده است و در اشاره به متون قاراخانی آن را بجای " in " به صورت " en " آورده است

³ - deyişmək

⁴ - döyüşmək

نکته: سطر ۶۰ را هارپر (sa-ar-ra-tim) تلفظ کرده و معنای (قضاوت : judgement) را برای آن در نظر گرفته با معنای « بررسی » کلمه آسماق در ترکی امروز به معنای «آویختن» به کار می رود ، این کلمه در نوشته های ایلامی به معنای « آویختن/رساندن /تحويل دادن /دادن» به کار رفته ، آساراتیم در این متن به معنای « دادن » آورده شده است. البته (sa-ar-ra-tim/tam₃) را به صورت " سَرَتیم /سَرَتَم : پهن کنم، بگسترانم ^۱ " مشتق از " سرمک : پهن کردن، گستراندن " دانست که معادل عملی برای بررسی بیشتر و زدودن نادرستی از آن می باشد.

« سخنش روشن شود، مورد بررسی و قضاوت قرار دهم » ² ana ši -dur-la saratim/saratam₃

نکته: سطر ۶۱ را هارپر با تلفظ (u-zi-a-am-ma) آورده ، این سطر را چنین نیز می توان (gum-zig-a-qu^v-ma³) که می توان معنای «پنهان از چشم باشد» را داشته باشد که در این متن به معنای «رشو» به کار رفته که امروزه کلمه (گُوله مک^۴) به معنای «دفن کردن/پنهان کردن» مورد استفاده است که بی ارتباط با کلمه " گم کردن " نیست. البته (zi) در متون ایلامی هم به معنای «چشم» هم به کار رفته

¹ - Sərətım, Sərətəm

² - anaši durla sərətım

³ - qum zığa qoymq : در شن و گل گذاشتن ،

⁴ - gümləmək : qumlamaq

° - دکتر حسن دوست ریشه شناس نامی زبان فارسی در کتاب فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی علیرغم تلاش زیاد در نهایت آن را به ریشه gav : فاقد بودن، محروم بودن، خالی بودن و... نسبت داده و ریشه ای فرضی برای آن بازسازی می نماید در حالی که مورد ادعای وی همان ریشه " کاو : قاو " به کار رفته در ساخت لغت ترکی " قاروق : قووق : بادکنک " است که نادرست می نماید. البته که استاد هادی نیز در دیل دنیز " گم : ناپیدا " را با گوممک مرتبط دانسته و " خم : ظرف دفن شده در زمین " را هم با آن مرتب دانسته اند که باز خود آن می تواند چنانچه قبلا بررسی شد احتمالا برآمده از دفن کردن زیر " قوم : شن " باشد. در ادامه با کمک لغت نامه استارلینگ نگاهی به ریشه قوم در شاخه های مختلف ترکی داریم :

etymology: [Altaic etymology](#) : Meaning: sand

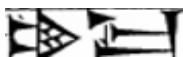
Russian meaning: песок, **Old Turkic:** qum (Orkh., OUygh.), **Karakhanid:** qum ([MK](#)), **Turkish:** kum, **Tatar:** qom, **Middle Turkic:** qum ([Pav. C.](#), [MA](#)), **Uzbek:** qum, **Uighur:** qum, **Sary-Yughur:** qum, qom, **Azerbaidzhan:** Gum, **Turkmen:** Gum, **Khakassian:** xum, **Shor:** qum, **Oyrat:** qum, **Chuvash:** хъ"m, **Yakut:** kumax, **Dolgan:** kumak, **Tuva:** qum, **Tofalar:** xum, **Kirghiz:** qum, **Kazakh:** qu_m, **Noghai:** qum, **Bashkir:** qom, **Balkar:** qum, **Gagauz:** qum, **Karaim:** qum, **Karakalpak:** qum, **Salar:** Gum

لغت " Z1g " چنانچه احتمالا استاد هادی آورده شکل تغییر یافته " Sıvıq " در مفهوم " مایع، رقیق " می باشد :

سَبُویق < زَبُویق < زَبِق < زَبِغ

لازم به ذکر است که این واژه مختص دیالکت آذربایجان است و این نیز خود دلیلی بر قدمت بالای آن است

نگاه کنید : لغت نامه ریشه شناسی آنالین اتیمولوژی آلتانییک استارلینگ و دیل دنیز هادی ص ۴۸۹

است. کلمه (ulama) را می توان به صورت (alama) نیز تلفظ کرد با معنای «گرفتن» یعنی با رشوه گرفتن شهادت دروغ بدهد.

نکته: سطر ۶۲ را که هارپر با تلفظ (a-wa-at ik-bu-u) آورده می توان چنین نیز تلفظ کرد: a/u₄ -kiši at - ik -ulu/bu-ghum/gu₁₅

(u kiši atik ulughu) با معنای «مردی که سخن را انداخته/متهم

(at-ik) با معنای «انداخته شده»

نکته: سطر ۶۴ را که هارپر به صورت šum-ma di- (nu-um šu-u) آورده می توان همچنین با تلفظ Hi ir/Tuku₅ - ma deyi-nu - um/u₁₆ -chu - gum/gu نیز خواند:

hiirima¹/toxuma deyinum₁₆ chugu

که در مفهوم «کسی که چو اندازه بوده است» پسوند (chu-ghum/ghu) در اینجا به معنای «چو را، شایعه و اتهام را» به کار رفته که امروزه در فارسی دری به صورت "چو انداختن" می باشد و قبلاً بررسی نمودیم.

¹ -həyirmə(əyirmə), Toxuma

نکته: سطر ۶۵ را هارپر با تلفظ (di-in na-bi-iš-tim) آورده و « a case involving life » با معنای « یک پرونده در باره زندگی » ترجمه کرده است، این سطر را چنین نیز می توان خواند:

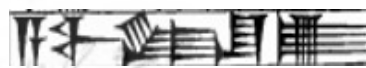
deyi-ini na/ana/aš + ki/kir-bi/li - iš - tim/di₁₁ (deyini analiṣdi/aṣkirliṣdi)

که می توان ترجمه «گفته اش آشکار شد، سنجیده شد» را برای آن در نظر گرفت و به همراه سطر بالا معنای «کسی که چو انداز بوده دروغش آشکار شد» از آن برداشت کرد.

(hi yirma/tukuma deyiniṣchughu deyini analiṣdi/ aṣkirliṣdi)
 əyirmə / toxumadəyiniṣçuğuⁿ :
 deyini analiṣdi / aṣkirliṣdi ¹

کلمه را می توان به صورت (yana-li-iš-tim/di₁₁) نیز خواند که می تواند معنای « دروغ » را نیز برساند، (یانیلماق)^۲ در ترکی امروز به معنای (اشتباه کردن) به کار می رود. البته با بررسی دقیق

نشان na متوجه شدیم که از اضافه شدن نشان aš از سمت چپ به نشان ki/kir ساخته شده، پس می توان آن را aṣkirliṣdi خواند که در حقیقت فعل آشکیرماق/آشقییرماق، آشقییرلاشماق همانند ساختار آغلاماق، آغلاشماق از " آچیب + قیرماق " ساخته شده است که با لحاظ نمودن آن " deyini aṣkirliṣdi " : " دئینی آشقییرلیشدی " : سخنش باز و بر ملا شد. در واقع احتمالاً لغت " آشکار " رایج در فارسی دری هم حالتی از آن می باشد که دکتر حسن دوست ریشه شناس سرشناس زبان فارسی در ص ۷۴ جلد اول کتاب خود با تلاش برای ساختن ریشه فرضی " آویش : ظاهر + کارا، کار : کردن " نموده است در حالی که تا به امروز اصطلاح " آچیق آشکار " : باز و عیان " هنوز هم در آذربایجان رایج است.

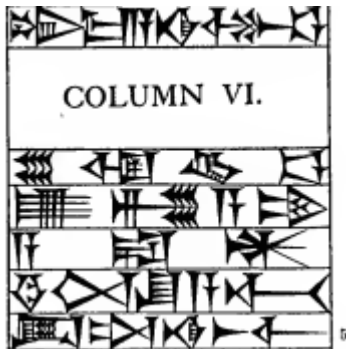
نکته: سطر ۶۶ را هارپر با تلفظ (a-wi-lum šu-u) و با ترجمه (that man) آورده ، این سطر با تلفظ (a/u kiṣi ulum-chu-ghu) : o kiṣi olumçuğu به معنای « آن مرد انجام دهنده، عمل آن مرد » است، یعنی شخصی که دروغ گفته کشته شود.

¹ - anaṣıduru : duru anaṣmaq : söz aydınlaşmaq

² - yanılmaq

³ - açığ-aşkar

قانون شماره ۴ از سطر ۶۸ ستون ۵ تا سطر ۵ ستون ۶

H:šum-ma a-na ši-bu-ut

hi ir-ma/ Tuku₅ma¹ a - na ši/chi- bu/lu /dur₇- ut/la₇ (a-na chi-lu-ut/ ši-bu/dur₇- /ut/la₇)

hi irma/ tukuma anašidurla

داستان بافته شده/ نقل شده/شکایت وی به روشنی فهمیده شود(شهادت او گوش داده شود)

H: še, im u kaspim²

دانه یا (Ichi /ašnan - u₃/yu/ulraši/le₃nu₁₂-kas -par/ut/ug₄ (ašnan/ichi -yu/lenu- kaspar/kasug)
 پول/سنگ براق

H: u-zi-a-am

gum - zi/zig₃ - a/ya/la₁₀ - /ma/ ulam/alam (gum ziglama)

لاپوشانی کردن / زیر گل و لای گذاشتن /رشوه گرفتن

¹ - həyirmə : əyirmə, toxuma ki yun əyirmə, söz toxuma

² - akkadian(kas+pu : kug+ut/babar : silver).electronic babylonian library

H: a-ra-an

a - ra - an/ana₂/ulu/dir₃/ila (araulu/arana/ aradir / araila) بررسی شود/شکافته شود

H: di-nim šu-at-ti

De/deyi-nim/dehi₃/tu₈ chu-a-ti/g₄ (dedehi chuatiq)

اتهام زننده، شهادت دهنده، آنکه گفته اش چو اندازی باشد

H: it-ta-na-aš-ši

it/id/ed - ta/da- na/nu₈ aš/ geš₄ -le₃/ še₂₀ (edana/eddanu- ašle₃¹/ geš₄še₂₀ : geṣṣa)

هر چه انجام داده از سرش رد شود

باز خوانی و ترجمه پرفسور هارپر

68 šum-ma a-na ši-bu-ut VI,1 še,im u kaspim 2 u-zi-a-am 3 a-ra-an 4 di-nim šu-a-ti 5 it-ta-na-aš-ši

If a man (in a case) bear witness for grain or money (as a bribe), he shall himself bear the penalty imposed in that case.

ترجمه بادامچی

۴. اگر وی برای ادای شهادت در باره غله یا نقره (یعنی پرونده مالی یا پرونده ای که مستوجب مجازات مالی است) حاضر شد، مجازات آن پرونده را تحمل خواهد کرد.

باز خوانی و ترجمه نو

68 hi ir-ma/tuku₅ma ana-ši-dur₇-la₇ VI 1 ašnan/ichi yu/le₃nu₁₂ kas-ug₄ 2 gumzig₃la₁₀ma 3 a-ra-an 4 Dedehi₃ chu-atig₄ 5 ed-da-na/nu₈ aš/geš₄ -le₃/še₂₀

¹ - ašila : aşmaq, keçmək

çevirmə

həyirmə (əyirmə) / toxuma anaşidurula VI 1 aşnan/içi yu/ lenu(lən : nən¹, bağlayıcı) kəsuq
 2 qumzığlama 3 arana 4 dediği çov atıaq 5 edənə/edənu aşle(aşıla)/ geşşe(geçə)

Hiirima/tukuma (دانه/غله) aşnan /ichi (فهمش روان گردد، شهادت دادن) anaşidur7la7 (بافته شده/ نقل شده)
 yu/lenu (زیر شن و ماسه و گل گذاشتن/ لاپوشانی /رشوه) gumzıglama (پول/سنگ براق، نقره) kasug (یا/و)
 arana (برانجام دهنده) dedehi chuatiq (شهادت دهنده) edda-na/nu aşle/geşşe (geçə) (بررسی شود)
 (اعمال شود/بگذرد)

هَییرمه (آبیَرمه) // توخوما آناشی دورلا (آناشی دورولا : آناماکی دورولاشا : باشییدناکی دئیله : شهادت وئره) VI ۱
 آشنان/ ایشی (ایچی) یو/ لئنو (لَن، نَن)

در صورتی که برای شهادت دادن پنهانی غله یا نقره بگیرد ، بررسی شود و بر شهادت دهنده دروغ همان مجازات اعمال شود.

نکته: سطر ۶۸ ستون ۵ را هارپر با تلفظ (sum-ma a-na ši-) bu-ut

آورده و آن را «if a man(in a case) bear witness» که به معنای «اگر یک مرد شهادت بدهد» است ترجمه کرده، این سطر را می توان با تلفظ

" hi ir-ma/tuku5ma ana-ši-dur7-la7 / " خواند که چنانچه قبلا توضیح دادیم شروع داستان را با لغت " آبیَرمه^۲ / توخوما : سخن بافتن " آورده و " آناشی دورلا^۳ (دورولا) از ریشه آناماق : فهم و درک در ترکی به علاوه دورولماق : صاف شدن " و به طور کلی در مفهوم " حرفش به طور کامل فهمیده شود، شاهد " می باشد. البته

چنانچه قبلا اشاره شد با خوانش نشان na به صورت aš به علاوه ki/kir لغت a-
 aškir^۴ : نمایان، متشکل از " آچ (باز کن) + قَییر (پاره کن) " به دست می آید که با قرار دادن در جای خود تلفظ
 (šum-ma a-na ši-bu-ut) هارپر را می توان aškir- ši- dur7 - a12 که با لحاظ کردن " چ بجای ش " لغت

¹ - ibrahim lən/nən(və) mehdi gəldilər

^۲ - həyirmə ، آمدن آوای " ه : H " در واریانت های زبان ترکی همانند خلجی رایج است، پس می توان آن را əyirmə نیز خواند که شباهت ظریف نقل داستان به سان " yun əyirmə : پشم بافتن " را نشان می دهد و در خوانش دیگرش نیز " toxuma : بافتن، بافتن پارچه " مشاهده گردید که باز همراستا با اصلاح " söz toxumaq : سخن بافتن " در فولکلور ترکی می باشد

³ - anai durula : başındaki aydınlaşa : sözü deyilə

⁴ - aşkırçı: açıb + qıran + ci : şahid, görgü tanığı

با تلفظ آ بلند در اولش به صورت aşkırçi در کنار دو علامت دیگر به شکل " aşkırçi dura " یعنی " آشکار کننده برخیزد " خوانده می شود که نشان دهنده قیام شاهد و آشکار نمودن موضوع می باشد

نکته: سطر ۱ ستون ۶ با تلفظ (ichi/iši yu kaspir) با معنای

«دانه و نقره» که هارپر آن را (še,im u kaspim) تلفظ کرده، نشان که هارپر و لغت نامه پنسیلوانیا آن را با تلفظ " še " آورده اند را می شود " iši " ایشی " و به علت نبود حرف چ در کتیبه ها " ایچی " نیز خواند که برآمده از لغت ایچ/ایش: داخل، مغز دانه) و نشانه غله، دانه، جو است که البته تلفظ های همانند " u₂₀ و aşnan₂ " نیز برای آن مطرح شده است که u₂₀ را می توان معادل همان " ot : آت : علف " در ترکی در نظر گرفت و درباره ارتباط لغت " آش : aş " ترکی با aşnan₂ سومری در ادامه از منابع ترکی مواردی را می آوریم

دیوان الغات الترك^۱؛ " آش : یئمک، طعام، غذا، آشپز : دیگ، آشپزی : یئمک یئری، غذاخوری- آشپزخانه- گندم (در ترکی اوغوزی)، آشبار : مخلوطی از کاه خیس و سبوس که به عنوان غذای اسب استفاده می شده است

قوتادغوبیلیک^۲؛ آش : بیه جک، یئمک، غذا، طعام، آشپزی : آشچی، آشپز، آشتا : یئمکده، در خوردن و غذا

مواردی که در لغت نامه استارلینگ آمده : آش- آش (اسناد اویغوری کهن)، آش (ترکیه)، آش (تاتار)، آش (منابع ترکی میانه)، آش (اویغور)، آش^۳ (آذربایجانی)، آش (ترکمن)، آش (خاکاسیا)، آش- آش (خلجی)، آش (یاکوت)، آش (دولگان)، آش (توا)، آش (قیرقیز)، آش^۴ (نوقای)، آش^۵ (باشقیر، بالکار، کاراییم)

نشان (u) را هارپر و لغت نامه پنسیلوانیا به معنای «و، حرف ربط» آورده اند که در واقع قدیمی ترین کاربرد آن و متعلق به زبان سومری و اکدی است که بعدها تلفظ هایی از آن همانند " ا، و " وارد عربی، پهلوی، فارسی^۳ و ... نیز شده است، این نشان از ترکیب دو نشان و le₃ و nu₁₂ که روی هم le₃nu₁₂/ilenu که می توان آن را شکل قدیمی حرف ربط ile_n < ilē_n(lōn) : inē_n(nōn) است که شکل کوتاه شده آن " utā/uta را مطرح نماید

^۱ - Divan : aş(yemək), aşlıq(aş evi , buğda oğuz deyimi), aşbar (yaş saman və kəpək ki at yeməgi)

^۲ - Qutağubilik : aş(yemək), aşlığ(yemək), aşcı(aşçı), aşta(yeməkdə)

^۳ - دکتر حسن ریشه شناس زبان فارسی دری در جلد چهارم ماده ۵۲۳۹ کتاب خود بدون توجه به کاربرد آن در سومری و اکدی تلاش نموده به تقلید از سایرین ضمن اشاره به کاربرد " u " در پهلوی که در واقع متأثر از آرامی می تواند باشد اشاره نموده و برای آن ریشه فارسی باستان و سانسکریت utā/uta را مطرح نماید

le/le¹ می باشد : O bizle gelmiyor ، Əminlə Həsən gəldilər " که احتمالاً با ریشه " ایلمه ک، ایلیشه ک : باغماق، باغلاماق " مرتبط است. در ادامه از قوتادغوبیلیک شاهد می آوریم :

کیشی آسغینا بقما تورما ایلا^۲ : باشقالارینین یارارین دۆشونمه، باغلانما اونا : به دیگری وابسته نشو، به او دل نبند (ماده ۵۵۳۶، قوتادغوبیلیک، ص ۵۳۵، ترجمه جعفرزاده)

نشان را هارپر در متن با تلفظ (kaspim) آورده^۳ و معنای «نقره/پول» را به آن داده، که " kas در زبان اکدی و ابلامی به معنای «سنگ/آلت بریدن» آمده و اولین چیزی که انسان شکارچی برای مبادله استفاده می کرده نشان را هارپر در اینجا با تلفظ " pim " آورده این نشان دارای تلفظ های (u4/ud/ut/ug/tam/pir/par/pim/umu...) است که در اینجا اگر " par " را در نظر بگیریم با معنای «براق»، درخشنده که ریشه لغت پار-لاق در ترکی و همخوانش اوت : خورشید، روز در سومری است» و همراه نشان " kas "

معنای «سنگ براق/نقره» را می رساند. البته اگر برای نشان خوانش " ug " را لحاظ کنیم واژه " kasug " به دست می آید که در ترکی در مفهوم " بریده شده، قطع شده " را می دهد که ما را به یاد لغت " yartmaq ، yarmaq " " معادل " پول " در دیوان الغات التترک را که از " یارماق : بریدن فلز نقره " به دست می آمده، پول خرد را " یاپ یارماق^۴ " و " Tümen min yarmaq ° را " یک میلیون پول " می گفته اند^۵.

سطر ۳ از ستون ۶ با تلفظ (a-ra-an/ulu/dir/ila) می تواند معنای «بررسی کردن» را داشته باشد، در اینجا نشان را می توان با تلفظ (ulu) معادل " olu " در ترکی با معنای «کرده شود، انجام شود» آرا اولو / بررسی شود یا نشان را می توان با تلفظ (dir) معادل پسوند آراماق (a-ra-dir) یا " ara-ila " در مفهوم " بشکاف، نصف کن " نظر گرفت. برای این نشان هارپر تلفظ (ilu) را نیز آورده.

^۱ - البته در دیوان الغات التترک حرف ربط " بیرله : همراه، با " و شکل کوتاه شده آن " بیله " وجود دارد که اکنون هم رایج است : ol mənīñ birlə érđi : او همراه من بود

^۲ - kişi aşığına baqma turma ilə

^۳ - در لغت نامه پنیسلوانیا محققین تلفظ آن را kaspum با نوشتار kug babbar : نقره، سنگ درخشان، سنگ مقدس نیز آورده اند

^۴ - yap yarmaq

^۵ - دیوان همان ترجمه بسیم آتالای، ص ۴۰۲

^۶ - لازم به ذکر است که واژگان دیگری نیز در دیوان وجود دارد چنانچه " بَنک : پول سیاه، پشیز"، " qamdu : پارچه کرباس به طول چهار ارش و عرض یک وجب که روی آن مهر خاقان باشد که هر هفت سال یکبار شسته و دوباره ممهور می شده است " و حتی این سنت ترکان توسط نادرشاه در زمان کمبود سکه برای مواجب قشون با مهر زدن بر روی پوست شتر در تبریز نیز چنانچه دکتر حسین فیض الهی وحید به بنده متذکر شدند انجام شده و گفته اند : " پوست شتر دینمه گۆتور : پوست شتر اعتراضی نکن بردار "

سطر ۴ از ستون ۶ با تلفظ De/deyi-nim/dehi3/tu8 chu-a-ti/g4
 (dedehi chuatiq) می تواند معنای « اتهام زننده » یا « شهادت دهنده، آنکه گفته اش چو اندازی باشد » را داشته باشد.

سطر ۵ از ستون ۶ با خوانش دوگانه (it/id/ed - ta/da-)
 (na/nu8 aš/ geš4 -le3/ še20

(geṣṣ : geš4še20 / ašle3¹ edana/eddanu- هر چه انجام داده از سرش رد شود که این معنا نزدیک به برداشت هارپر است.

 آشکیرچی - شاهد / a-aškir-ši
 اتهام زننده /شایعه پراکن chu-at-tiq(chu atiq)

¹ - ašila : aşmaq, keçmək

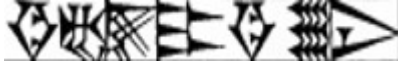
Col. VL	15		
			
	20		
			
	25		
			
	30		
			
	10		
			
			
			
			
			

H: šum-ma da-a-a-nu-um

hi ir-ma / Tuku₅ma da- a- a-nu-um (hi irma/tukuma daha an-um/u¹)

نقل شده/یافته شد که قاضی (دها آنوم/ آنو)

H: di-nam i-di-in

، حکمی کند (Di/de-nam/sin₂ i - di - ini/isin₂ (deinam idini / desin idiisin)

(سخنی) بگوید (کاری) انجام دهد

H: pu-ru-za-am

چیزی (حرفی) که پیش رانده/ ادامه داده Su₁₃ – ru - sa- gu₄ : Surusa-gu/gi : Sürüsəgi

H: ip-ru-uš

کار میان چند نفر/ : i₁₀š : urtailar i₁₀š - ru/ ilar - Yip/ urta

ortaylar iş : حکمی که بین اشخاص داده

H: ku-nu-uk-kam

ku – šir₅ – uq – hi : kušir₅uqhi : qoşiruqhi : qoşuruqi : qoşuruqu

قوشوروقی : ساخته و پرداخته شده، گفته شده

H: u-še-zi-ib/

چشم پوشی کند u/hum/um-u-se₂-urta

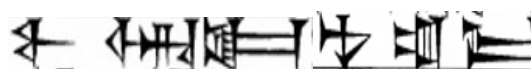
¹ - daha anu / daha anum : çox anlayan

اگر در این میان لایوشانی کند (موارد مذکور): ¹ yumsa orta : umuse urta

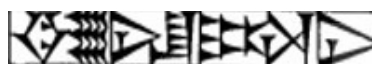
دقت گردد نشان بالا را که در آن دو میخ بالا و پائین افقی بر روی میخ های عمودی امتداد دارند را هارپر با

تلفظ U آورده این نشان با کمی فرق در متن قوانین به چهار صورت نوشته شده است

که هارپر همه را با یک تلفظ آورده که این منطقی نیست و هر کدام از این نشان ها باید تلفظ جدا گانه ای داشته باشند.² برای نشان بالا می توان تلفظ های hum/u را مطابق با نظر هلک لحاظ کرد

 H: wa-ar-ka-nu-um-ma

مرد (حکم) پشتش را بگیرد (kiši arkanu umma³) - ka - nu - um - ma

 H: di-in-šu i-te-ni

کسی که حرفش گم شده (حقیض ضایع شده) (De -ini - šu i - ti/te - ni (deyinišu iteni)

 H: da-a-a-nam šu-a-ti

قاضی تهمت بزند (daha anam/dahaa pir chu ate⁴) -ha/a -a-nam/pir₆ chu-a-ti/te₉

 H: i-na di-in i-di-nu

¹ - ortada nələr varı gizlətsə

² - اگر دقت گردد در اولی از سمت راست چهار میخ عمودی، چهار میخ افقی را قطع کرده است. U₂

U₂ in Old Babylonian Monumental

در دومی از راست خط میخ افقی آخری بر روی میخ های عمودی آمده است. در سومی از راست میخ های اول و چهارم افقی بر روی میخ های عمودی افتاده

است و در نشان سمت چپی هر چهار میخ افقی، میخ های عمودی را قطع نموده اند. نشان (hum) را هارپر با تلفظ (u) آورده که این نشان با نشان (gum) فرق دارد در نشان hum دو میخ بالا و پائین امتداد دارد و دو میخ وسط قطع شده است در صورتی که در نشان (gum) هر چهار میخ افقی و عمودی امتداد دارند.

³ - kiši arxa-nu/nı uma : kiši qabaqki hökmü istiye

⁴ - daha anam/ daha pir ço ata

i - na de/di/ sal₂ – ini/isin₂ i - di/de - nu (ina deyini idenu¹)

تنزل دهد² عمل انجام دهنده را (یعنی قاضی سخن مرد مدعی را تنزل دهد): ina salisin idenu

H: e-ne-im

کج کرد، منحرف کرد (قاضی): Eg₂ - ne/gi₉- im / tu₁₅

Eg₂ gi₉ tu₁₅ : egitu : egittu / egdi

H: u-ka-an-nu-šu-ma

gum - ka₁₄³ an/ulu nu/la₃ šu - ma (gumka annušu_{ma} / anlašu_{ma})

پنهان کردن حکم صادره (قومکا⁴: قوما: به زیر شن و ماسه آناشما/ آناشما: چیزی که فهمیده شده)

در واقع اینجا سطر قبل و این سطر باهم به صورت " آگیتو/ آگدی قومکا آناشما / آناشما: کج کرد به زیر شن و ماسه موضوع تفهیم شده (حکم) را " معنی می دهند که برگشتن قاضی از رای قبلی را نشان می دهد

H: ru-gu-um-ma-am

به درخواست مرد : Ru – gu– um - ma - gu⁴ : Rugu⁵ ummagu⁶

¹ - o kişi nin sözü alçaqlana

^۲ - اینجا " in : این، ریشه فعل اینمک " در دیوان الغات الترك و قوتادغو بیلیک است که معادل " آنمک : ənmək : پیاده شدن (یولدا آندیک)، وار شدن (کندین ایچینه آندیک) در ترکی آذربایجانی معاصر " آنمک، ینمک : پایین شدن، فرود آمدن، آندیرمک : تنزل دادن " است

³ - " ka" əki divan içrə ; atka oğur aldım : ata əvəz aldım, Beg awka çıqtı : bəy ova çıxdı

^۴ - پسوند قدیمی " کا " حتی در دیوان الغات الترك نیز وجود دارد چنانچه " بگ اوکا چیقتی : بگ اووا چیخدی : بیگ به شکار رفت "، که در ترکی آذربایجانی معاصر به " آ " تبدیل و نرم تر شده است. دیوان، ترجمه دکتر صدیق، ص ۱۱۷

⁵ - urug əski oyğurcada habelə qutadğubilik, Divan(urug-turug), Səngalax və b yerlərdə Soy,Tum, Nəsl, üşaq deməkdir. " urug edgü əksə önər edgülik : iyilik toxumu əkrəsən bitər iyilik " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 466

⁶ -Um kökündən um-maq : istəmək, diləmək, um – Clauson ; originally ' to ask for, or covet(sth) ' p 155 : " Səlamət bulunsa umub xeyrindən " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 495- 5062

H: ša i-na di-nim šu-a-ti

Ša/ara in/nan- na de-dehi₃ šu /chu - a - tila₃ " ara-nan¹-na(arananna : aralana) dedihi chu atila "

بررسی گردد(باز و تفکیک شود) سخن (قاضی) و مورد اتهام قرار گیرد

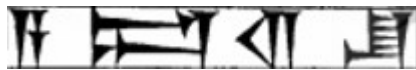
معنی دو سطر باهم، به درخواست مرد سخن و رای (قاضی دوباره پس از پنهان سازی مجددا) مورد بررسی و اتهام قرار گیرد

H: ib-ba-aš-šu-u

Urta – Ba - geš₄- guš- u/ghum : Urta bageš₄ gušu/ gušghum

آنچه از نگاه اشتراک گذاشته شده طرفین ساخته شده(حکم صادره)

H: a-du 12 šu

A - lah₆ – 12 – aqa/qata : alah 12 qat/qata

بگیرد، دریافت کند - ۱۲ برابر/ برابرش

H: i-na-ad-di-in

i - na -ad/at –di/ti - ini : ina addini : (حکم داده) / انداخته(حکم داده) / آورد

¹ - aramaq, eşələmək, aralana dediği ço atıla

enə(yenə) addını¹ / atdını(atdığını)

 H: u i-na pu-uh-ri-im

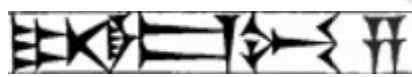
dib– i/nan/nat₂ – na/ne₆/nu₈ / aškir - dur₇ – kuš₃/keš₁₈- di₅ / de₅- me₁₀

dibnan² aškir / dibinu³ - durkešdi(r)me / durkušude(r)me⁴

از کرسی اش (کنج) جدا نموده برخواسته گردد (کرسی قضاوت از او گرفته شود)

چنانچه قبلا توضیح داده ایم اینجا می توان نشان با تلفظ های na/ne₆/nu₈ را که متشکل از دو نشان

aš و ki/kir می باشد را aškir نیز خواند که در واقع متشکل از " آچماق : گشودن، باز کردن " و " قیرماق : گسستن، کندن " می باشد

 H: i-na^{isu} kusse

i - ne₆ miš ku₈ - sa : inemiš kusa⁵

فرود آید/ پایین آید قهر کند(دور شود)

¹ - addamaq /adlamaq : dilə gətirmək

² - dibin nən(dən)

³ - dibinü

⁴ - durkışdırma / durkuşdurma

⁵ - enmiş küsə, ol andan küsdi ; o ondan küsdi (Divan, Dr Sədiq çevirməsi, S 302), küsərmən yigitlikkə öknür özüm : küsüb gəncliyə peşman olurum(Qutadğubilik, Cəfərli, S 86, 363)

H: da-a-a-nu-ti-šu

da - a/ha- a - nu - ti – qata : da a anutiqata : daha anutiq¹ ata

قضاوت را رها کند

H: u² -še-it-bu-u-šu-ma

gum³ – nigu - ed/it – git₂ / dur₇ – gum qata – ma

gumnigu(qumlıqu) itdur / it git gum qatama(qattama)

سرکردگی که از کهنانش آمده از دست رود و آن را کنار بگذارد

H: u-ul i-ta-ar-ma

gum- ullu₃ i - ta/da- ar - ma (gum ullu itarma⁴)

سرکردگی کهنانش (قوم اوللو^۵ اینترمه) گم شود

H: it-ti da-a-a-ni

ti - tila₃ da - a/ha – a – ni : Titila daha ani⁶ قضاوتش تکه پاره و نابود گردد

¹ - aṇ-lamaq(əski uyğur, Divan , Qutadğubilik) Starling sözlüğü

² - همانطور که قبلاً آوردیم در نشان (gum) هر چهار میخ افقی و عمودی امتداد دارند

³ - bizcə " qum " qam/kam tək bir din başçısıdır ki qəzavət edər

⁴ - yit(oxun, oyğur bax starling etymologiya sözlüğüne) ; yit-mək: yitük bulundu (divan Düzgün s 353) ; yit-mək : ıssız baş götürsə gör edgü yitər : kötülər başı boş olursa bax iyilər itər(qutadğubilik Cəfərli çevirməsi s 133 - . 890

⁵ - qum ollu itarmə : qum olmaqı itər

⁶ - titilə(didilə) daha ani

H: i-na di-nim

هر چه گفته بی ارزش شود : ¹ina dedehi : de - na i

H: u-ul uš-ta(=ša)-ab

کاهن(قاضی) اعظم او را(از قضاوت) طرد کند : Gum – ulu uz₂ - ta² - unu₅

باز خوانی و ترجمه پرفسور هارپر

6 šum-ma da-a-a-nu-um 7 di-nam i-di-in 8 pu-ru-za-am 9 ip-ru-uš 10 ku-nu-uk-kam 11 u-še-zi-ib 12 wa-ar-ka^b nu-um-ma 13 di-in-šu i-te-ni 14 da-a-a-nam šu-a-ti 15 i-na di-in^b i-di-nu 16 e-ne-im 17 u-ka-an-nu-šu-ma 18 ru-gu-um-ma-am 19 ša i-na di-nim^b šu-a-ti 20 ib-ba-aš-šu-u 21 a-du XII-šu 22 i-na-ad-di-in 23 u i-na pu-uh^b ri-im 24 i-na^{1su} kusse 25 da-a-a-nu-ti-šu 26 u-še-it-bu-u-šu-ma 27 u-ul i-ta-ar-ma 28 it-ti da-a-a-ni 29 i-na di-nim 30 u-ul uš-ta(=ša)-ab

If a judge pronounce a judgment, render a decision, deliver a verdict duly signed and sealed and afterward alter his judgment, they shall call that judge to account for the alteration of the judgment which he had pronounced, and he shall pay twelve-fold the penalty which was in said judgment, and, in the assembly, they shall expel him from his seat of judgment, and he shall not return, and with the judges in a case he shall not take his seat.

ترجمه دکتر بادامچی

اگر یک قاضی حکمی صادر کند ، یا تصمیمی بگیرد ، یا سندی تنظیم و مهر کند، سپس حکمش را تغییر دهد، و آنها(ذی نفع) ثابت کنند که قاضی حکمش را تغییر داده است: آن قاضی ۱۲ برابر مدعا به آن پرونده را پرداخت خواهد کرد، و از نشستن بر صندلی قضاوتش در انجمن شهر محروم خواهد شد، و او هرگز با قضات برای قضاوت نخواهد نشست.

باز خوانی و ترجمه ای نو

6 hi ir-ma/ Tuku₅ma da-ha-a-nu-um/u 7 Di/de-nam/sin₂ i- di - ini/isin₂ (deinam idini / desin idiisin) 8 Su₁₃ – ru - sa- gu₄ : Surusa-gu/gi : Sürüsəgi 9 ip/ urta - ru/ ilar - iš₁₀ :

¹ -enə : yenə dediyi

² - üzütə, üz-mək 2 : Clauson, to tear(sth), to pull(it) apart or to pieces, p279 ; qırmaq Üz(urxun, əski uyğur, starling sözlüğü), üz(divan: ol yıp üzdi ,s152 düzgün, çevirməsi)

urtaılar i₁₀ 10 ku – şir₅ – uq – hi : kuşir₅uqhi 11 u/hum/um-u-se₂-urta 12 kişi ar - ka-
 nu - um - ma (kişi arkanu umma¹) De -ini - şu i - ti/te - ni(deyinişu iteni²) 14 da -ha/a
 -a-nam/pir₆ chu-a-ti/te₉ (daha anam/dahaa pir chu ate³) 15 i - na de/di/ sal₂ – ini/isin₂ i -
 di/de - nu (ina deyini idenu) 16 Eg₂ gi₉ tu₁₅ : egitu : egittu / egdi
 17 gum - ka₁₄ ⁴ an- nu/la₃ şu - ma (gumka annuşuma / anlaşuma)
 18 Ru – gu– um - ma - gu₄ : Rugu₅ ummagu₆ 19 Şa/ara in/nan- na de-dehi₃ şu /chu - a
 - tila₃ " ara-nan⁷-na(arananna : aralana) dedihi chu atila " 20 Urta – Ba - geş₄- guş- u/ghum
 : Urta bageş₄ guşu/ guşghum 21 A - lah₆ – 12 – aqa/qata : alah 12 qat/qata
 22 i - na -ad/at –di/ti - ini : ina addini 23 dib– i/nan/nat₂ – na/ne₆/nu₈ / aşkir - dur₇ –
 kuşu₃/keş₁₈- di₅/ de₅- me₁₀ : " dibnan⁸ aşkir / dibinu⁹ - durkeşdi(r)me / durkuşude(r)me ¹⁰ "
 24 i - ne₆ miş ku₈ - sa : inemiş kusa¹¹ ۲۵ da - a/ha- a - nu - ti – qata : da a anutiqata
 : daha anutiq¹² ata 26 gum¹³ – nigu - ed/it – git₂ / dur₇ – gum qata – ma : gumnigu(qumlıqu)
 itdur / it git gum qatama(qattama) 27 gum- ullu₃ i - ta/da- ar - ma (gum ullu itarma¹⁴)
 28 ti - tila₃ da - a/ha – a – ni : Titila daha ani¹⁵ 29 i - na de - dehi₃ : ina dedehi¹⁶
 30 Gum – ulu uz₂ - ta¹⁷ - unu₅

¹ - kişi arxa-nu/nı uma : kişi qabaqki hökmü istiyə

² - itenə

³ - daha anam/ daha pir ço ata

⁴ - " ka" əki divan içrə ; atka oğur aldım : ata əvəz aldım, Beg awka çıqtı : bəy ova çıxdı

⁵ - urug əski oyğurcada habelə qutadğubilik, Divan(urug-turug), Səngalax və b yerlərdə Soy, Tum, Nəsl, üşaq deməkdir. "

urug edgü əksə önər edgülik : iyilik toxumu əkrəsən bitər iyilik " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 466

⁶ -Um kökündən um-maq : istəmək, diləmək, um – Clauson ; originally ' to ask for, or covet(sth) ' p 155 : " Səlamət bulunsa umub xeyrindən " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 495- 5062

⁷ - aramaq, eşləmək, aralana dediyi ço atıla

⁸ - dibin nən(dən)

⁹ - dibinü

¹⁰ - durkışdırma / durkuşdurma

¹¹ - enmiş küsə

¹² - aq-lamaq(əski uyğur, Divan , Qutadğubilik) Starling sözlüğü

¹³ - bizcə " qum " qam/kam tək bir din başçısıdır ki qəzavətdə edərmiş

¹⁴ - yit(oxun, oyğur bax starling etymologiya sözlüğüne) ; yit-mək: yitük bulundu (divan Düzgün s 353) ; yit-mək : ıssız baş götürsə gör edgü yitər : kötülər başı boş olursa bax iyilər itər(qutadğubilik Cəfərli çevirməsi s 133 - . 890)

¹⁵ - titilə daha ani

¹⁶ -enə : yenə dediyi

¹⁷ - üzütə, üzmək 2 : Clauson, to tear(sth), to pull(it) apart or to pieces, p279 ; qırmaq

Üz(urxun, əski uyğur, starling sözlüğü), üz(divan: ol yıp üzdi ,s152 dr düzgün, çevirməsi)

Çevirmə

6 əyirmə / toxuma 7 daha-unum desin edsin 8 Sürüsəgi(qabağa Sürdüyü) 9 ortailar iş 10 koşuruqhi(qoşuruqu) 11 umuse(yumsa) urta¹ 12 kişi arkanu umma² 13 deyinişu iteni(itənə)³ 14 daha -anam/pir çov ata⁴ 15 ina deyini idenu (o kişi nin sözü alçaqlana) 16 egittu / egdi⁵ 17 gumka⁶ annuşuma / anlaşuma(anlanmış söz qum altına qoyula) 18 Rugu⁷ ummagu⁸(kişi istəyinə) 19 arananna dedihi chu atila (söz aralana və qaziyə ittiham atıla) 20 Urta bageş⁴ guşu/ guşghum (orta baxış qoşu / qoşqum⁹) 21 ala 12 qat/qata¹⁰ 22 enə(yenə) addını¹¹ / atdını(adladığı, dilinə gətirdiyi¹²) 23 dibnan aşkir (dibindən aşqır : əl çatdığı lap dib yerindən açıb qır, rütbəsin əlindən al) / dibinu durkuşude(r)me(dibinü durqışdırma : yerindən durquzdurma) 24 inemiş kusa (ənmış küsə : yerindən ənmış qazi küsə) 25 daha anutiq¹³ ata : qaziligi ata(qoya qırağa)

26 gumnigu (qumlıqu : Dinçilik başçılığı olan qumlığı) itdur /it git gum qatama¹⁴ (qatama/qattama) : Dinçilik başçılığı olan qumlığı itib gedə, Qumluqu qatlayib qırağa qoya¹⁵ 27 gum ulla itarma (qum ollu itirmə : qum olmanı itirmə : din başçılığın itirmə) 28 : Titila daha ani (didilə daha ani : verdiyi Hökmlər didilə və batıl ola) 29 ina dedihi : dediği söz yerə düşə və dəyərsiz ola) 30 Gum ulu uzta unu (qum ulu üzüdə onu) : Ulu Qum(böyük kahin) onun işin əlindən ala

¹ - ortada nələr varı gizlətsə

² - qazi(daha anum) qabağında o kişi ki haqqı batıb, işin ardın tutsa

³ - o ki haqqı batıb

⁴ - qazi o kişiyə tohmət vura

⁵ - qazi sözün əydiyi çağ

⁶ - " ka" əki divan içrə ; atka oğur aldım : ata əvəz aldım, Beg awka çıqtı : bəy ova çıxdı

⁷ - urug əski oyğurcada habelə qutadğubilik, Divan(urug-turug), Ur(erkək üşaq), Urağut(dişi insan, arvad), habelə Səngalax və b yerlərdə Soy, Tum, Nəsl, üşaq deməkdir. " uruğ edgü əksə önər edgülik : iyilik toxumu əkrəsən bitər iyilik " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 466

⁸ -Um kökündən um-maq : istəmək, diləmək, um – Clauson ; originally ' to ask for, or covet(sth) ' p 155 : " Səlamət bulunsa umub xeyrindən " qutadğubilik, Cəfərli çevirməsi s 495- 5062

⁹ - orta baxışdan(qazi və kişi sözə eşitmədən) sonra hökm verilə

¹⁰ - 12 bərabər

¹¹ - addamaq /adlamaq : dilə gətirmək

¹² - burda olabilir qazi adladığı yoxsa sonra qarşı çıxan kişi dediği imiş

¹³ - aq-lamaq(əski uyğur, Divan , Qutadğubilik) Starling sözlüyü

¹⁴ - onu qumluq işinə qatmıyalar / qumluq işin qatlaya qoya qırğa

¹⁵ - belə görsənir ki " Qum-lığ " -da qamlığ tək bir rütbə imiş ki oda əlindən alınar

چنۆیرمه (چۆورمه)

۶ هَییرمه (آییرمه) / توخوما ۷ داها آنوم دئسین انتسین ۸ سؤرؤسگی (سؤردؤگی : حکمی) ۹ اورتایلار ایش ۱۰
قوشوروقو : قوشوروقو (حکمی) ۱۱ یومسا اورتا (دا) ۱۲ کیشی آرکانو اوما (کیشی دالین توتسا) ۱۳ دئینیشو ایته
نی ۱۴ داها آنام/ پیر چو آتا ۱۵ اینه دندیینی ایدنو (یننه آچاقلانا، دانیشیق انده ن شاکی کیشی) ۱۶ آگدی /
آگیتو (آگیتو) ۱۷ قومکا^۵ آنوشوما/ آنلاشوما (آنلاشیلیمیشی، حکمی) ۱۸ روقو^۶ اومماقو^۷ (کیشی ایسته گینه) ۱۹
آرانانا دندیهی چو آتیلا (قاضی نین حکمی آرالانا سونرا اونا اتهام وورولا) ۲۰ اورتا باخیش قوشو/ قوشوقم (شاکی
کیشی و قاضی ائشیدیلیب سونرا اورتالینقدان چیخان حکم) ۲۱ آلا اون ایکی قات ۲۲ اینه (یننه) آددینی/ آددینی^۸ ۲۳
دیینن آشکیر (دیینن آچقیر، قاض نین روتبه سیندن آییرلا) / دییینو دورکوشدورما (دیییندن دورکوشدورما : قاضی
یئریندن قالخیزلا) ۲۴ اینمیش کوسا (اننمیش/ یئنمیش کوسه^۹ : قاضی کی آچاقلانمیش کوسه) ۲۵ داها آنوتیق آتا
(قضاوتی قویا قیراغا) ۲۶ قومنیقو ایتدور/ ایت گنت قوم قاتاما^{۱۰} (دینچیلیک باشچیلنق قوئلوقو ایتدور، قاضینی قاتلاما
و قیراغا قویماق) ۲۷ قوم اوللو ایتیرمه (قوم اوللوقو ایتیرمه : دین باشچیلنق ایتیرمه) ۲۸ تیتیلدا آانی (دیدیله داها
آنی : وئردیگی حکملر دیدیله و باطل اوللا) ۲۹ اینا دندیهی (یننه دندیگی : دندیگی سؤز یئر دوشه و دگرسیز اوللا) ۳۰
قوم اولو اورتا اونو (قوم اولو اوزوده اونو : بؤیوک/ اولو قوم اونون ایشین آلیندن آلا)

ترجمه :

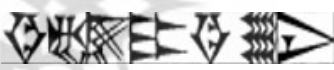
۶ بافته شده / نقل شده ۷ بسیار دانایم (قاضی) بگوید انجام دهد ۸ آنچه (از حکم) پیش رانده ۹ کار به اشتراک گذاشته
شده (توسط طرفین دعوا) ۱۰ آنچه ساخته (رای داده) ۱۱ اگر در این میان لاپوشانی نماید ۱۲ آن مرد پی اش را
بگیرد ۱۳ آنچه از حرفش گم شده است ۱۴ بسیار دانایم چو بیاندازد (اشکال وارد کند) ۱۵ آنکه سخن گفته تنزل یابد
(مرد شاکی تنزل یابد) ۱۶ کج نماید ۱۷ در شن ۱۸ سخن فهمیده شده را ۱۹ به درخواست مرد ۱۰ جستجو گردد/ شکافته

۱ - کیمسه لر اورتاسیندکی شیکایت
۲ - گیرلنسه، بادیسیرسا
۳ - بورا قاباکی سطرین اوخونار
۴ - چو آتماق : چو آتماق، سؤز قوشماق، چو : چاو : اوجا شس، های، ساو
۵ - دیوان الغات التترک ایچره ده دوز بو آکین ایشلنمه سین گورمک اولور : بنگ اوکا چیتقی : بی اوزا (شیکارا) چیندئ. سونرالار یوموشالیب آ اولموش : آ >
کا
۶ - دیوان ایچره : "اوروق-توروق : نسل-نژاد"، "اور : اترکک اوشاق"، "اوراغوت : آرواد" نان باغلاننیتسی اولابیلر
۷ - اومماق : ایسته مه ک، دیله مه ک
۸ - گرک ۱۲ برابر اودوله/ وئرله، ایندی قاضی گسدیگی حکم یوخسا کیشی ایسته دیگی؟!
۹ - اول آندان کؤسدی (دیوان، دکتر صدیق چنویرمه سی ص ۳۰۲)، کؤسر مه ن ییگیلتیکه اؤکئور اوزوم : کؤسؤب گنجلیه پنشمان اولوروم (قوتادغوبیلیک، جفرلی، ۸۶، ۳۶۳)
۱۰ - قاتلاماق : قاتلاماق، بهزادی صاحب لغت نامه فرهنگ آذربایجانی فعل "قاتلاماق : تا شدن، خم شدن، دولا شدن، پیچ خوردن، پیچانده شدن آورده است و
قیلا به آت اشاره شده که اینجا نشان از کنار گذاشتن معنی می دهد
۱۱ - یعنی اول حکم بریده سپس دستور انجامش را بدهد
۱۲ - مرد شاکی دنبال حقش را بگیرد
۱۳ - پنهان کردن، گم کردن، امروزه گؤمله مک^{۱۲} در معنای «دفع کردن» به کار می رود که احتمالاً با ریشه "کوم" ۱۳ در دیوان الغات التترک در مفهوم "دفن
کردن" مرتبط است و ما برآنیم که احتمالاً شکل اولیه واژه برآمده از دفن کردن زیر شن یعنی "qum" در ترکی و به صورت قوملاماق بوده است :
gümləmək > qumlamaq احتمالاً واژه "گم" در مفهوم مفقود، غایب، ناپیدا و... در فارسی دری نیز از آن گرفته شده، ولی دکتر حسن دوست به اشتباه
در جلد چهارم "فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی" ص ۲۴۳۶، ماده ۴۴۷۶ ریشه فرضی "qav : kav" فاقد بودن، محروم بودن، توخالی بودن "را ریشه

گردد سخنش و چو انداخته^۱ شود (پس از بررسی سخنش به قاضی اتهام زده شود)^۲ آنچه از نگاه اشتراک گذاشته شده طرفین ساخته شده (حکم صادره) ۲۱ بگیرد (دریافت کند) دوازده برابرش ۲۲ آنچه بر زبان آورده شده/آنچه در میان انداخته شده^۳ ۲۳ از بُن خود باز و کنده شود / از پایه و اساس اش به پا خیزانده شود^۴ ۲۴ او که تنزل یافته قهر نماید (قاضی) ۲۵ قضاوت (بسیار دانایی را) کنار بگذارد/ نتواند انجام دهد ۲۶ قوم (جایگاه سروری دینی) بودنش از دست برود، قوم بودن تسلیم گردد ۲۷ قوم بودن گم گردد^۵ ۲۸ آنچه دانایی کرده (حکم هایش) تکه پاره گردد ۲۹ سخنانش بی ارزش گردد ۳۰ قوم (کاهن) اعظم او را (از جایگاهش) جدا نموده و براند

نکته: سطر ۶ ستون ۶ با تلفظ (hi ir-ma da-a⁶/ha-a-nu-um) با

معنای « بافته شده، نقل شده » آمده ، (داها آنوم) : (با)
 نوشتار پنیسیلوانیا)، را امروزه در ترکی می توان به معنای « بیش از حد فهم / بسیار دانا » به کار برد که شاید منظور اکیان شخص بسیار فهم و داننده بوده که بر روی « داور» و «قاضی» گذاشته بودند، البته در لغت نامه پنیسیلوانیا قاضی را De kur / Di ku " آورده که آن را معادل ترکی " de kur " ، " بگو برپا کن " می توان خواند که نشان از گفتن و حکم دادن قاضی می باشد.

نکته: سطر ۷ ستون ۶ با تلفظ (deinam idini / desain idiisin) و با معنای « قضاوت/حکم کند» آمده ، در ترکی امروز « دئسین انتسین »^۷ معنای «بگوید انجام دهد» را می رساند که می تواند به جای « حکم بریدن و حکم کردن » نیز بنشیند. نشان از ترکیب دو نشان (in) و (ni) ساخته شده و می تواند تلفظ (ini) را نیز داشته باشد که پرفسور هارپر فقط تلفظ (in) را به کار برده است

آن حدس زده است که این ریشه نیز در ترکی وجود دارد و مفهوم آن " تو خالی بودن، فاقد بودن است که قووق : قووق : چیز میان تهی، بادکنک و قوال : ساز میان تهی " نیز از آن ساخته شده است.

۱ - از ریشه "چاو : صدای بلند " در ترکی که لغات چاوش (خواندن آواز با صدای بلند در پیش قافله یا زوار، در لغت نامه معین ترکی بودن لغت قید شده)، چوقول (پیچیدن سخن در بین همه، شایعه)، tiau (گفتن، صحبت کردن در اورارتویی) نیز با آن مرتبط هستند و حتی در کتاب دده قورقود نسخه گنبد- تبریز نیز شاهد کاربرد آن هستیم : چوقول باشی ایاقلارونگ آغزیندانگ چوقولارونگ.

جهت مطالعه بیشتر نگاه اورارتوها و ترکان باستان، حسنی، چاپ اول، ۱۳۸۹، نشر قالان یورد، منخل، پاورقی ص ۲۱، لغت اتروسی Xavex ۲ - اینجا یعنی آنچه قاضی حکم داده دوباره بررسی گردد، حالا توسط چه کسی؟ در ادامه مشخص می گردد که شورایی از قوم ها به ریاست قوم اعظم که احتمالا مردان دینی رتبه بالا هستند و حتی قاضی هم یکی از آنهاست این کار را انجام می دهد

۳ - اینجا ممکن است منظور از سخنی باشد که قاضی بر زبان رانده یا حکمی که صادر نموده و یا سخن و دعوی شاکی باشد که به هر حال طبق سطر قبلی باید ۱۲ برابرش تقبل گردد

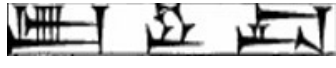
۴ - منظور اینست که قاضی معلق گردد

۵ - شاهد مرحله به مرحله برکناری قاضی گنه کار هستیم که از تعلیق او شروع، سپس قهر، تسلیم عنوان و از دست رفتن جایگاه اوست

۶ - چنانچه قبلا آوردیم اینجا بجای hiirma را می توان " tuxuma : بافته شده " نیز خواند

7 - desain etsin

نکته: سطر ۸ ستون ۶ با تلفظ (pu/lu-ru-aza/za - ulam/am) این سطر با تلفظ هارپر
 (pu-ru-za-am) می توان با خوانش (Sürüsəgi : Surusa-gu/gi) در مفهوم " حکمی که پیش رانده شده " خواند
 که با فعل ترکی Sürmək یعنی راندن مرتبط است

نکته: سطر ۹ ستون ۶ را هارپر با تلفظ (ip-ru-uš) آورده که می توان آن را
 ip/urta - ru/ilar - iš10 خواند که خوانش " urtailar iš : کار بین چند نفر " به دست می آید

نکته: سطر ۱۰ ستون ۶ با تلفظ (ku-nu asuk-kum) آن را " ku - šir5 - uq -
 hi می توان خواند : kušir5uqhi : koşuruqhi(qoşuruqu) : قوشوروقو : آنچه ساخته، حکمش، دستورش

نکته: سطر ۱۱ ستون ۶ با تلفظ yumsa orta¹ : umuse urta

اگر در این میان لاپوشانی کند، شرح دادیم که در این جا نشان با تلفظ (u/hum) آمده است

نکته: سطر ۱۲ ستون ۶ را هارپر به صورت wa-ar-ka-nu-
 um-ma خوانده است که آن را kiši - ar - ka - nu - um - ma نیز می توان خواند : (kiši arkanu :
 umma²) : مرد (حکم) پشتش را بگیرد

نکته: سطر ۱۳ ستون ۶ را هارپر با تلفظ di-in-šu i-te-ni آورده

که آن را " De - ini - šu i - ti/te - ni : deyinišu iteni را در مفهوم " کسی که حرفش گم شده (حقیق
 ضایع شده) " که i-ti/te-ni صرفی از فعل " ایتمه ک : گم شدن " می باشد که شکل قدیمی آن در
 منابع ترکی به صورت " بیتمه ک " نیز آمده است که بررسی نمودیم

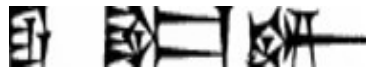
نکته: سطر ۱۴ ستون ۶ را هارپر " da-a-a-nam šu-a-ti
 خوانده که آن به صورت da-ha/a- a-nam/pir6- chu-a-ti/te9 تلفظ (daha anam/dahaa pir chu ate³) :
 قاضی تهمت بزند، خوانده می شود

¹ - ortada nələr varı gizlətsə

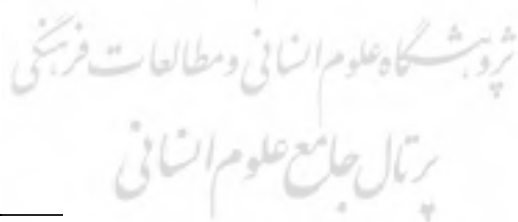
² - kiši arxa-nu/nı uma : kiši qabaqki hökmü istiyə

³ - daha anam/ daha pir ço ata

نکته: سطر ۱۵ ستون ۶ با تلفظ i - na de/di/ sal₂ –
 (ina deyini idenu) i- di/de –nu ini/isin₂ در مفهوم "تنزل یابد آنکه سخن رانده است : یئنه دانیشیق ائده
 نین سؤزو"

نکته: سطر ۱۶ از ستون ۶ که هارپر آن را با تلفظ (e-ne-im) آورده ، دارای
 تلفظ Eg₂ gi₉ tu₁₅ : egitu : egittu / egdi نیز است با معنای « کج کردن/خلاف کردن» که در اینجا تغییر دادن
 پرونده است، به نظر می رسد کاتب با آوردن علامت آخر که نشان خاک رس، گل و پرونده می باشد قصد رساندن
 موضوع را داشته است.

نکته: سطر ۱۷ از ستون ۶ با
 تلفظ gum - ka₁₄¹ an- nu/la₃ šu - ma (gumka annušuma / anlašuma) در مفهوم "در شن^۲ سخن
 فهمیده شده را "، البته که آناشما امروزه در ترکی به معنای « توافق» به کار می رود. مورد دیگر در اینجا تطابق دقیق
 کاربرد پسوند " کا " در اینجا است که امروزه در ترکی آذربایجانی نرم تر شده و به " آ " تبدیل شده ولی در دیوان
 الغات الترك هم این پسوند وجود دارد : بنگ آوکا چیقتی : بی اؤوا(شیکارا) چیخدئ : بیگ به شکار رفت، آ > کا

¹ - "ka" əki divan içrə ; atka oğur aldım : ata əvəz aldım, Beg awka çıqtı : bəy ova çıxdı

^۲ - پنهان کردن، گم کردن، امروزه گؤمله مک^۲ در معنای «دفن کردن» به کار می رود که احتمالاً با ریشه " کؤم " در دیوان الغات الترك در مفهوم " دفن
 کردن " مرتبط است و ما برآنیم که احتمالاً شکل اولیه واژه برآمده از دفن کردن زیر شن یعنی " qum " در ترکی و به صورت قوملاماق بوده است :
 qumlamaq > gümləmək احتمالاً واژه " گم " در مفهوم مفقود، غایب، ناپیدا و... در فارسی دری نیز از آن گرفته شده، ولی دکتر حسن دوست به اشتباه
 در جلد چهارم " فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی " ص ۲۴۳۶، ماده ۴۴۷۶ ریشه فرضی " kav : qav : فاقد بودن، محروم بودن، توخالی بودن " را ریشه
 آن حدس زده است که این ریشه نیز در ترکی وجود دارد و مفهوم آن " توخالی بودن، فاقد بودن است که قاووق : قزووق : چیز میان تهی، بادکنک و قوال :
 ساز میان تهی " نیز از آن ساخته شده است.

مفهوم " (atdığını) addını¹ / enə(yenə) : وارد شود چیزی که بر زبان آورده / انداخته (حکم داده) " آورديم

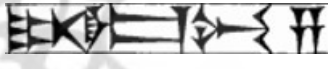
نکته: سطر ۲۳ ستون ۶ را هارپر با تلفظ u i-na pu-uh-ri-im آورده است که می توان آن چندین گونه خواند که در ادامه آورديم :

dib- i/nan/nat₂ - na/ne₆/nu₈ / aškir - dur₇ - kuš₃/keš₁₈- di₅ / de₅- me₁₀

dibnan² aškir / dibinu³ - durkešdi(r)me / durkušude(r)me⁴

از بُن خود باز و کنده شود / از پایه و اساس اش به پا خیزانده شود^۵، یعنی از کنج کرسی اش جدا نموده برخاسته گردد (کرسی قضاوت از او گرفته شود). چنانچه قبلا توضیح داده ایم اینجا می توان نشان با تلفظ های

na/ne₆/nu₈ را که متشکل از دو نشان aš و ki/kir می باشد را aškir نیز خواند که در واقع متشکل از " آچماق : گشودن، باز کردن " و " قیرماق : گسستن، کندن " می باشد

نکته: سطر ۲۴ ستون ۶ را هارپر با تلفظ i-na^{isu} kusse آورده که امکان خوانش آن به صورت (ku₈ - sa i - ne₆ miš) : kusa inemiš^۶ : فرود آید/ پایین آید قهر کند(دور شود)

نکته: سطر ۲۵ ستون ۶ را هارپر با تلفظ (da-a-a-nu-ti-šu) آورده که آن را " (da - a/ha- a - nu - ti - qata) : da a anutiqata : daha anutiq⁷ ata " در مفهوم " قضاوت را رها کند " می توان خواند

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

¹ - addamaq /adlamaq : dilə gətirmək

² - dibin nən(dən)

³ - dibinü

⁴ - durkişdırma / durkušdurma

^۵ - منظور اینست که قاضی معلق گردد

⁶ - enmiş küsə, ol andan küsdi ; o ondan küsdi (Divan, Dr Sədiq çevirməsi, S 302), küsərmən yigitlikə öknür özüm : küsüb gəncliyə peşman olurum(Qutağulilik, Cəfərli, S 86, 363)

⁷ - aq-lamaq(əski uyğur, Divan , Qutadğubilik) Starling sözlüğü

نکته: سطر ۲۶ ستون ۶ را هارپر به صورت (gum² – nigu - ed/it – git₂ / : u¹-še-it-bu-u-šu-ma آورده است که آن را می توان با خوانش ذیل هم آورد : dur₇ – gum qata – ma

gumnigu(qumliqu) itdur / it git gum qatama(qattama)

سرکردگی که از کهنانش آمده از دست رود و آن را کنار بگذارد

نکته: سطر ۲۷ ستون ۶ را هارپر با تلفظ (gum-ul i-da/ta-ar-ma) آورده که آن را " gum- ullu₃ i - ta/da- ar – ma³ : gum ullu itarma³ : سرکردگی کهنانش (قوم اوللو؛ ایترمه) گم شود"، بازخوانی نمودیم که کاملاً منطبق با موضوع قانون است

نکته: سطر ۲۸ ستون ۶ را هارپر it-ti da-a-a-ni آورده است که آن را " (ti - tila₃ da - a/ha – a – ni)⁵ : Titila daha ani⁵ : قضاوتش تکه پاره و نابود گردد"، بازخوانی نمودیم

نکته: سطر ۲۹ ستون ۶ را هارپر i-na di-nim قرائت نموده است که آن را " (i - na de - dehi₃) : ina dedehi⁶ : هر چه گفته بی ارزش شود"، باز خواندیم

نکته: سطر ۳۰ ستون ۶ را هارپر u-ul uš-ta(=ša)-ab آورده که ما به صورت " (Gum – ulu uz₂ - ta⁷ - unu₅) : qum ulu üzüdə⁸ onu : کاهن (قوم، قاضی) اعظم او را (از قضاوت) طرد کند"، باز خواندیم.

¹ - همانطور که قبلاً آوردیم در نشان (gum) هر چهار میخ افقی و عمودی امتداد دارند

² - bizcə " qum " qam/kam tək bir din başçısıdır ki qəzavət edər

³ - yit(orkun, oyğur bax starling etymologiya sözlüğüne) ; yit-mək: yitük bulundu (divan Düzgün s 353) ; yit-mək : ıssız baş götürsə gör edgü yitər : kötülər başı boş olursa bax iyilər itər(qutadğubilik Cəfərli çevirməsi s 133 - . 890

⁴ - qum ollu itarmə : qum olmaqı itər

⁵ - titilə(didilə) daha ani

⁶ - enə : yenə dediyi

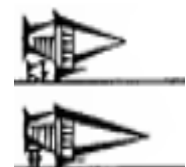
⁷ - üzütə, üz-mək 2 : Clauson, to tear(sth), to pull(it) apart or to pieces, p279 ; qırmaq

Üz(orkun, əski uyğur, starling sözlüğü), üz(divan: ol yıp üzdi ,s152 düzgün, çevirməsi)

⁸ - urxun : yinçe erklig üzgeli uçuz : ince olunca kırmak kolay, online Nişanyan sözlük

LIST OF SIGNS.

1			aš, dil
2			hal
3			ba
4			zu
5			apsû
6			su, mašku
7			kablu
8			palû
9			gir
10			GIR.NI
11			bur
			tar
			an, ilu, šamû

پرتال جامع علوم انسانی

12			ka, pû suluppu
13			lišānu
14			KA(N)
15			er, alu
16			wardu
17			arḫu
18			šahû
19			ebûru
20			la
21			APIN
22			maḥ
23			tu
24			li
25			mu, šattu
26			KA
27			KAD
28			ru
29			be, bat
30			na nâkidu
31			šir
32			zêru
33			ti

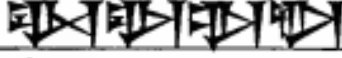
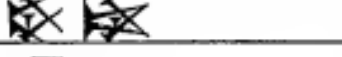
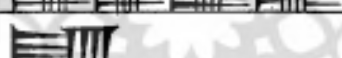
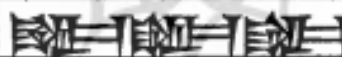
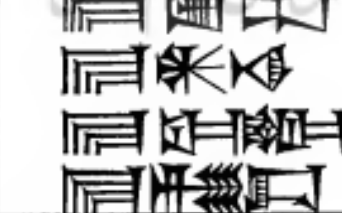
34			maš, par, bar muškênu
35			nu NU, TUR. NU.kirî NU.MU.SU NU.PAR NU.TUK
36			lalû
37			zibbatu
38			hu
39			nam
40			ik, ig, GAL
41			zi
42			gi
43			ri Nanâ, Ištar
44			nun, rubû Eridu abkallu
45			tarbaşu
46			kab
47			tim

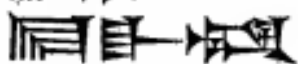
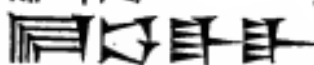
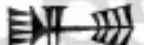
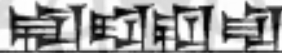
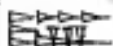
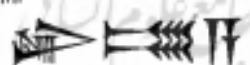
48			ag, ak AK.ŠU
49			en, bēlu Bēl Nippur Sin Ea
50			sa pasuttu
51			GAN GAN.E
52			tig, tik Kutha ašaridu biltu
53			dur Dûr-ilu
54			gur, GUR
55			si, karnu
56			dar
57			šag, sag šalmât gagadam
58			MÁ malaḫu

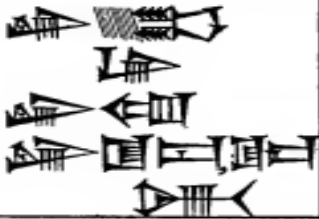
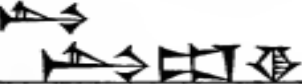
59			tab, tap
60			şum
61			ab, ap
62			ug, uk
63			az, aš
64			bâbu Bâbilu abullu
65			um, šid, miš rittu ummânu
66			dup, dub
67			ta
68			i
69			gan hegallu
70			mâr mâr mâr-ummâni mâr-tu mâr-ugarê
71			ad, at
72			ši

73			in
74			šarru
75			šar, sar
76			se
77			harrānu
78			gab
79			am
80			šêru, šîru
81			be, ne
82			bil
83			šîmu
84			ku, kum
85			URU Uruk
86			išdu
87			ur
88			il
89			du
90			tum, dum
91			imêru
92			uš, nit
93			iš
94			GEŠ, bi, kaz, šikaru karānu

95			šim
96			kib
97			abnu
98			da, kak
99			ni, li, šal, i ili šamnu šamnu
100			ir
101			mal, maḫ MAL.GE.A
102			ummu
103			kisallu
104			UR
105			tulû
106			pa, ḫat PA.PA
107			rē'u
108			iz, is, iṣ, GIŠ GIŠ.APIN GIŠ.APIN.TUK.KIN elippu GIŠ.GAN.UR hattu

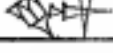
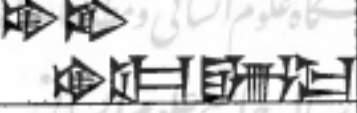
			GIŠ.MAR.GID.DA kirû kussû kakku
109			GUD, alpu GUD, DA.UR.RA GUD.LID.UD.SAG
110			al
111			ub, up
112			mar
113			e
114			un, mâtû, kalâmu
115			kit, lil
116			u
117			luḥ
118			ga
119			ila
120			dan, kal
			lamassu
121			e, bîtu E-apsû E.AN.NA Esagila Ezida

		            	E.MAH E.MIŠ.MIŠ kallātu ʾekallu E.GAL.MAH E.KUR E.BABBAR E.UD.GAL.GAL E.UL.MAŠ E.NER.NU.GAL E.ME.TE.UR.SAG igaru E.50
122			gi, GE
123		 	ra
124		 	şalûlu
125			gunu of
126		 	awîlu

			agru nangaru
127			šiš Ur
128			gar, qar
129			id, it ašakku
130			da dâru
131			aš
132			ma MA.MA
133			gal ušumgallu
134			kir, piš
135			agû rid-šabê
136			pur
137			ša
138			šu gallabu

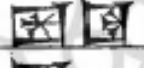
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

		𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶 𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶	šulubhu 60 puhru bâ'iru
139	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	sa(g), za(g)
140	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	šalmu
141	𐎶𐎶	𐎶𐎶	mat, kur
142	𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	še, še'u še'u ŠE.ZIR šamaššammu ŠE.GUR ašnan
143	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	bu, pu
144	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	uz
145	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	tir
146	𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶	te
147	𐎶𐎶𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶	kar, kâru
148	𐎶𐎶	𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶 𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶𐎶	ud, ut, tamī, ūmū. šamaš šamaš siparru Adab

			Larsa Sippara
149			wa, wi, wu, pi
150			lib eklu ŠÀ.GAL ŠÀ.GUD
151			uh
152			šabu
153			kinazu
154			hi
155			'a, 'i
156			ah, ih
157			kam, gam
158			im Adad Karḫar
159			har, mur Harsag-kalâma
160			ZUN
161			Anunîtu Šamallu

162			LID alpê alpê
163			mi, GIG
164			gul, kul
165			nim Anu
166			lam
167			şur Marduk
168			bânû
169			ul
170			ner, kiš, šêpu, kiššatu Nergal NER.SE.GA NER.PAD.DU
171			GIG kadištu
172			ši, lim, lgi, înu igigallu
173			ar
174			u
175			di
176			tilu

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

177			ki, iršitu KI.KAL našpaku mahûru
178			din, tin
179			hurâšu kaspu
180			eš
181			lal
182			
183			zar
184			mē melammu
185			meš
186			ib, ip ilu Uraš (?)
187			ku, tuk
188			lu, immeru, šêmu
189			kin
190			šipātu šipātu šênô

204			a, mû
			nâru
			nârû Purattu
			ugaru
			eḫlu
			Ašur

نتیجہ گیری :

با بررسی های انجام شده در خوانش قوانین حمورابی از دریچه زبان ترکی مشاهده گردید که خوانش ما در بسیاری از موارد نه تنها تفاوت فاحشی با خوانش هارپر ندارد بلکه گاهی حتی برای یک لغت دو یا چند خوانش قابل فهم در ترکی بدست آمده، برای مثال در خوانش رودخانه ما به خوانش های " آرکولار : رودها، سولار : آبها و دورولار : آبهای روان(محل عمیق رودخانه معمولا آب شفاف دارد) " دست یافتیم که خود نشانگر واقعیت فرضیه ما بوده و خوانش شناسی را به چالش می کشد به علاوه در مواردی اصطلاحات تورکی چون " قوشماق، قوشوب بورماق و ... " و یا کاربرد پسوند " کا " در کتیبه همانند کاربردش در دیوان الغات التترک به دست آمد و مورد دیگر اینست که هر کجا خوانش ما با هارپر فرق داشت نیز باز در راستای تکمیل خوانش او بود چنانچه برای مثال در قضیه عزل قاضی ما به عزل او توسط " قوم اعظم : کاهن اعظم " رسیدیم که خود دلیلی روشن بر وجود کاهن های " قوم " در کنار " قام " در تایید نظر پرفسور الهامی جغرسوی^۱ می باشد و در نهایت این تلاش می تواند همراه با تلاش های علمای زبانشناسی چون ² Dr. H. Mark Hubey , ³ Pr. Dr. Alfred Toth , ⁴ Elşad Alılı و محققینی چون دکتر امیر علی نثار ثوبری^۵ و سایرین در بیشتر شناساندن ارتباط زبان های اکدی و ترکی و شاید جدی ترین تلاش در این راستا باشد.

و لا تلبسوا الحق بالبطل و تكتموا الحق و انتم تعلمون (بقره، ٤٢)

منابع :

دیوان الغات الترك ، ترجمہ دکتر صدیق ، تبریز ، چاپ اختر ، سال ۱۳۸۳

قوتادغوبیلیک، خاص حاجب، تدوین اسماعیل جفرلی، ۱۴۰۳، سومر نشر،

¹ - İtaliyanın Qum kahinləri Nizami Gəncəvinin Uzaq əcdadları, Dilçilik Araşdırmalar, Yanvar-iyun/2021,UOT : 811.512.1

² - Akkadian and Prototurkic, H.M.Hubey, Montclair State University

³ - Are all agglutinative languages related to one another? Pr.Dr. Alfred Toth, Mikes International, The Hague, Holland, 2007

4- Similarity Between Turkish and Akkadian Based on Rules of Inflective and Agglutinative Languages, Elşad Allili, Institute of Human Rights , Institute of Linguistics, Baku,Azerbaijan : Osman çataloluk, Department of Archeogenetics Anthropology and Linguistics, Balıkesir University, Turkey

° - سیری در زبان های باستان، امیر علی نثارنویری، ناشر العطار، قم، ۱۳۹۹، چاپ اول

اورارتوها و ترکان باستان ، مهدی حسنی ، چاپ اول ، نشر : قالان یورد، تبریز ۱۳۹۸

فرهنگ آذربایجانی-فارسی، بهزادی، ۱۳۶۹، تهران، نشر دنیا

پیره ترک مست عشق، مهدی حسنی، فصلنامه تخصصی مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک، شماره ۱

بررسی تأثیرگزاری قانون به عنوان یکی از عناصر بین النهرینی در تمدن هخامنشیان، اسماعیل فرج زاده، مطالعات هنر و فرهنگ، دوره ۴، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹، صص ۴۶-۵۹، قسمت نتیجه گیری

The code of Hammurabi king of the babykone, the university of Chicago press Callaghan & Company London, Luzac & Company, 1904

Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması N. Shahgoli, V. Yaghoobi, Sh. Aghatabai, S. Behzad , Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Cilt 16. Sayı 2. Haziran 2019

The Columbia Electronic Encyclopedia™, 2022, Hammurabi

Divanü Lügat-İt-Türk, Besim Atalay, 1986, Ankara, Türk Tarih Kurum Basımevi

The Great Soviet Encyclopedia, 3rd Edition (1970-1979). 2010 The gale group T Hammurabi

Farlex Dictionary.com

Kaşgarlı Divanı içre Divan –ü Lügat-İt-Türk, pr: Dr: Fuat Bozkurt, ikinci Baskı, Salon yayınları, Kasım 2016

<https://obastan.com>

<https://www.nisanyansozluk.com>

<https://www.ahdictionary.com>

Divan, Besim atalay çevirmesi online : <https://archive.org/details/divanu-lugatit-turk/Divan>

<https://ahdictionary.com/word/semetic.html>

<https://starlingdb.org>

<http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>

<http://psd2.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>

<http://www.assyrianlanguages.org/akkadian/dosearch.php>

Indo-European roots, American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition

Semitic roots, American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition